

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Siim Raie

Subjekti ja objekti suhe muinsuskaitsetes
Väärtused ja võimusuhted

Magistritöö

Juhendaja: Lilian Hansar, PhD

Tallinn 2014

Autorideklaratsioon:

Kinnitan, et:

- 1) käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
- 2) kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
- 3) luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusaktide ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt. Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

„ .... ” ..... 2014. a.

.....

Siim Raie

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele :

„ .... ” ..... 2014. a.

.....

Lilian Hansar, PhD

Magistritöö kaitsmine toimub Eesti Kunstiakadeemia Kunstikultuuri teaduskonna muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna magistritööde hindamiskomisjoni koosolekul 26. mail 2014. aastal.

Kaitstud hindele: .....

„ .... ” ..... 2014. a. / .....

SISUKORD

Resümee	4
Sissejuhatus	6
1. Objekt ja subjekt, pärand ja väärtused.	10
1.1 Objekt ja subjekt.....	10
1.1.1 Objekt ja objektiivsus.....	10
1.1.2 Objekt filosoofias	11
1.1.3 Objekt seaduses	12
1.1.4 Subjekt ja subjektiivsus.....	13
1.2 Väärtused ja pärand.....	15
1.2.1 Väärtused.....	15
1.2.2 Väärtuste muutus ajas.....	19
1.2.3 Kokkuleppelised väärtused.....	21
1.2.4 Majanduslik väärtus	26
1.2.5 Pärand.....	30
1.2.6 Pärandi väärtus ühiskonnale ja avalik huvi pärandihoius.....	32
1.2.7 Pärand kui poliitika	33
1.2.8 Pärand ja globaliseerumine	35
2. Objekti ja subjekti suhe	37
2.1 Muinsuskaitse diskursus.....	37
2.1.1 Muinsuskaitse diskursuse kujunemisest.....	39
2.1.2 Mineviku roll tuleviku kujundajana	42
2.2 Kes juhib pärandi diskursust Eestis?.....	43
3. Muinsuskaitse ja võimusuhe	48
3.1 Tegevusvälja tasakaal.....	51
3.2 Võimusuhted, strateegiad ja tüliväärtus	54
4. Subjektide võim objektide üle.....	57
5. Lahendus – väärtusarendus	59
Kokkuvõte	63
Lõppsõna.....	66
Summary	67
Kasutatud kirjandus:.....	70
Lisa 1.....	72
Lisa 2.....	73
Lisa 3.....	74

Resüme

Magistritöö ajendiks on autori, kui mälestise omaniku esindaja kogemus. Mitte kordagi ei ole keegi püüdnud selgitada pärandihoiu printsiipe, ega ka algatanud diskussiooni väärtuste üle, mida kaitsta. Töö otsib vastust küsimusele, miks on see nii?

Sissejuhatav osa arutleb kahe mõistete paari üle: esiteks objekt ja subjekt ning teiseks väärtus ja pärand. Samuti selle üle, kuidas nad tänases käsitluses nii teoreetilises kirjanduses, kui ka autori isikliku vaate kohaselt Eesti muinsuskaitse praktikas kajastuvad. Esimese osa eesmärk ongi tuua võimalikult mitmekesine vaade terminitesse, mida kipume igapäevaselt küll tihti kasutama, kuid mille tähendus pole nii iseenesestmõistetav, kui tavapärast tundub.

Töös tihti viidatav Getty Konserveerimisinstituudi väärtuste uuringu raport leiab, et konserveerimisala tulevikuväljakutsed ei tulene vaid kaitstavatest objektidest ja kohtadest, vaid kontekstist, kuhu ühiskond neid asetab. Need kontekstid – väärtused, mida inimesed järeldavad neist, funktsioonid, mida muinsuskaitse objektid teenivad ühiskonnas, kasutus, mis neile leitakse – need on pärandi tähenduse tegelikud allikad ja konserveerimise olemise mõte igas tähenduses. Väärtuste määratlemisest peaks algama iga pärandiga seotud diskussioon.

Selleks, et leida parimaid pärandihoiu strateegiaid, tuleb teada erinevate osapoolte, huvigruppide arvamusi ja omavahelisi suhteid. Konserveerimis- ja muinsuskaitse professionaalide endi huvides on püüda igapäevase tegevuse käigus vahendada mingitki arusaama ja mõistmist erinevate huvitatud osapoolte vahel kaitsealuste objektide ja kohtade kultuurilisest tähtsusest.

Juhtides inimesi läbi ajaloo ja pärandi on oluline tunnistada asjade alalist muutumist – kuigi alati on püüdnud igavese ilu, kestvuse ja stabiilsuse poole, siis on üha selgemaks saanud ka selle saavutamatus.

Pikemalt peatub autor pärandi majanduslikul väärtusel – selle käsitlemisena ühise varana ning hinna, kui väärtuse väljenduse küsimusel. Majandusliku väärtuse kõrval arutleb autor ka idee väärtuse üle. Vaadates muinsuskaitset kui ideed, siis peaks see eksisteerima kultuurilise väärtuse lisamise eesmärgil, mis aitab kaasa ka majandusliku väärtuse kasvule. Teises osas jõuab autor objektide ja subjektide omavaheliste suhete – väärtuskonfliktide ja võimuhete temaatikani. Pikemalt peatub muinsuskaitse diskursuse ja selle muutuste – nn uue muinsuskaitse teemal, mille väljapakkujad usuvad, et toimunud on märkimisväärne muutus selles, kuidas me tajume ja määratleme pärandit. Põhiliseks erinevusena tuuakse välja, et pärand ei ole mitte see, mida meie plaanime edasi anda ja säilitada tulevastele põlvetele, vaid kõik see, mis on jõudnud meieni. See on laiem tähendus, kui muretsemine konkreetsete objektide pärast. Nii on võimalik muinsuskaitset näha hoopis muutuste juhtimise distsipliinina – teadlike valikute tegemisena inimtegevuses möödapääsmatute muutuste käigus.

Uue pärandi vaim lähtub inimõiguste vaatest – õigust kultuurile ja seega ka õigust kultuuripärandile esitletakse kui ühte inimese põhiõigust. Lisaks kohaliku ja riikliku, tasandi küsimustele vastuse leidmisega tuleb otsida seletusi ühistele – piiriülestele pärandiga seotud probleemidele. Üha rohkem kultuuri ja loomingut on sõltumatu ühest või teisest geograafilisest või rahvuslikust päritolust. Tekkinud on globaalsed ühisnimetajad kultuuris, nii loomes kui ka levikus – pärand peaks olema uue kultuuri – elava ja loodava allikaks ning seni vaid kohalikuks uhkuseks olnud pärandist peaks saama kõigi uhkus. Kui pärand sümboliseerib midagi, mis ei ole seotud tänase koha ja eesmärgi tunnetusega, siis tuleks see luua. Tähenduste uuendamine ja kaasajastamine on sel puhul vajalikud, isegi hädavajalikud pärandi säilitamiseks.

Üks järeldusi, milleni autor jõuab on, et näha muinsuskaitse ja konserveerimise ülesandena vaid mälestiste funktsionaalsuse taastamist – et hoone oleks kasutatav ja maal eksponeeritav, on muinsuskaitse diskursuse algus ja lõpp. Seega, muinsuskaitse üks ülesandeid on iseenda ümbermõtestamine.

Vältimatu osa sellest ümbermõtestamisest on hakkama saamine ühiskondlike protsessidega, milleks muinsuskaitse ka ise on. Eelkõige demokratsiseerumisega – omaks, ehk püsivaks osaks identiteedist saab pärand siis, kui sellest saab isiklik kogemus.

Autor nimetab Eestis ja Eesti pärandi üle peetavat diskursust liigselt objektiivseks. See tuleneb sellest, et siin jätkub julgust ja jõudu tegeleda vaid objektilistes ja objektiivselt mõõdetavates, faktidega tõestatavates või ümberlükatavates raamides. Muinsuskaitse muudest ülesannetest (ühiskonna sidusus, mõju majandusele, rahvusidentiteedile, roll hariduses) peaaegu ei kuulegi.

Pärandihoid saab olla edukas vaid siis, kui see on tehtud arusaadavaks laiemale hulgale ühiskonnast. Pärandi tähtsuse ja rolli toomine tänasesse päeva – tajutavasse olevikku on möödapääsmatu. Esile tuleb tuua pärandihoiu tähtsus nii majandusliku väärtuse ja isegi innovatsiooni allikana, kui ka väärtusarendusliku distsipliinina.

Oleviku paigutamine pärandi üle otsustamise keskmesse kasuks räägib ka see, et me ei suuda täna ette aimata, milliseid väärtusi tulevased põlvkonnad oluliseks peavad. Seega, me kujundame minevikku oma kujutluses ikka iseenda jaoks.

Diskursuse ja demokratsiseerumise protsesside edukaks suunamiseks soovitab autor rohkem tähelepanu pöörata strateegilisele kommunikatsioonile ja väärtusarendusele.

Kokkuvõttes jõuab autor järelduseni, et inimest, kunsti ning kunstiajalugu ratsionaalselt ja teaduslikult objektiivsena polegi võimalik võtta. Muinsuskaitse, kui kunsti ja ilu jätkuvuse tagaja, vajab vastutustundlike hooldajaid ja giide.

Subjektiivse taju ja refleksioonita ei ole ka objektiivsete objektide olemasolul mõtet. Tuleb leida endas enesekindlust ja tunnistada pärandi ning väärtuste subjektiivset loomust ja õppima sellega elama – vaieldes, kaaludes, kuid alati tegutsedes selle säilimise nimel. Muinsuskaitse liikumine (nii riiklik, kui eraalgatuslik) võiks olla väärtuste vahendajaks ühiskonnas nii ajas kui ka inimeste vahel.

Sissejuhatus

Magistritöö „Subjekti ja objekti suhe muinsuskaitstes. Väärtused ja võimusuhted“ teemavaliku ajendiks on lisaks muinsuskaitse õpingutele Eesti Kunstiakadeemias isiklik igapäevane ja tööalane kokkupuude muinsuskaitse objektidega – püüid mõista nende tähendust ning vajadus läheneda vajalikele muudatustele vastutustundlikult. Organisatsiooni juhina on tulnud mul vältimatult tegeleda administratiivküsimustega, mille hulka kuulub kinnisvara hooldamine ja haldamine. Kuna tegemist on olnud muinsuskaitse all olevate hoonetega (Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Tallinn, Toom-Kooli 17, Tallinna vanalinna muinsuskaitsealal ja Vabariigi Presidendi Kantselei, Tallinn, Weizenbergi 39, kultuurimälestis nr 1066), siis on nende restaureerimisel ja remontimisel alaliseks diskussioonipartneriks olnud Tallinna Kultuuriväärtuste Amet.

Teemapüstitus ja töö eesmärk

Muinsuskaitse on tänaste otsustajate kohustus vahendada kultuuripärandit tulevikku. Selle käigus on erinevate huvide, arusaamade ja väärtuste konflikt pidev ja vältimatu, iga päev tehakse otsuseid pärandi säilimise ja mittesäilimise üle. See otsustamine – võimusuhe – peab olema teadlikult tasakaalu otsiv ja sünkroonis muude ühiskondlike arengutega. Neid arenguid ja tasakaalukohti järgnevas töös analüüsingi ja otsingi.

See otsing on püüid ratsionaliseerida postmodernset ja relativistlikuks (ka moraalselt) muutunud maailma, kus igapähele on õigus arvata ja mõelda, mida ja kuidas ta soovib. Ratsionaliseerimise käigus püüan silmas pidada ka inimese vajadusi ja arusaamu.

Aja jooksul toimunud kokkupuudetes ilmnenud ebahühtlus põhimõtete tasandil, juhiste juhuslikkus ning objekti valdaja ja riikliku järelevalve dialoogi stiil ajendasid uurima muinsuskaitse objektide ja muinsuskaitse reegleid täita püüdvate subjektide vahekorda. Kuna mulle tundub, et tegemist ei ole niivõrd regulatiivse keskkonna puudulikkusega või tehniliste möödarääkimiste ja erinevate arusaamadega, vaid eelkõige puuduliku dialoogiga, teadmiste ebahühtluse ning väärtuspõhise konfliktiga, siis on teemale lähenetud just kaitstavate väärtuste ning ühiskonnas normiks olevate väärtuste vaatepunktist ning arutletud muinsuskaitse kui diskursuse üle. Töös käsitelen nii muinsuskaitse väärtuste kui majandusliku kasu kategooriaid.

Näen probleemi selles, et minu kui mälestise omaniku esindajale ei ole seni mitte kordagi keegi püüdnud selgitada pärandihoiu printsiipe, ega ka algatanud diskussiooni väärtuste

üle, mida kaitsta. Juttu on olnud vaid muinsuskaitsealadest ja tehnilistest tingimustest ning materjalidest. Kuid omaniku ja muinsuskaitse ametniku sisulise dialoogi puudumine ei taga pikas perspektiivis mälestiste säilimist ega mõju hästi muinsuskaitse mainele.

Tänane Muinsuskaitseseadus¹ kaitseb mälestiseks tunnistatud objekte (kinnis- ja vallasmälestisi) ja muinsuskaitsealad. Seega on riikliku kaitse all konkreetset **füüsilised objektid**. Kaitse alla võtmisel hinnatakse küll nende objektide väärtusi, tähendust, unikaalsust, kuid kaitse all olles tekib avalik diskussioon vaid siis, kui miski on ohus või huvide konflikt eskaleerunud.

“Muinsuskaitse on muinsuskaitse, sest ta on allutatud (*subjected*) juhtimisele/haldamisele ning konserveerimise protsessile ja mitte sellepärast, et pärand lihtsalt on olemas.”² Kui me soovime näha head muinsuskaitse haldust, peaks olema selle üheks eelduseks laiapõhine vaade pärandile.

Leian, et on hädavajalik laiem arusaam kultuuripärandiga seotud suhetest ja sõltuvustest. Magistritöös püüangi anda selgitusi objektide ja subjektide olemusest ja omavahelistest suhetest ning analüüsida seda, kuidas ja kellega me Eestis muinsuskaitsest räägime. Sest: „Materiaalne objekt ei ole midagi – temast saab monument/mälestis ainult läbi kellegi teadlikkuse sõnumitest, mida ta edastab meie ajale ja viisidest, kuidas ta seda teeb.“³

Olen seadnud magistritöö põhieesmärgiks leida võimalikke lahendusi probleemidele, mis tulenevad muinsuskaitse objektide ja subjektide vahelisest konfliktist ning teha ettepanekuid, kuidas edendada subjektidevahelist tegevust nii, et kultuuripärand paremini säiliks ja panustaks ühiskonna uuenemisse. Tuginedes rahvusvahelistele suundumustele, teen ettepanekuid Eesti pärandihoiu ja selle diskursuse kohta.

Uurimise meetodid ja alused

Uurimistöö üheks aluseks on olnud isiklikud praktilised kogemised muinsuskaitsealuste objektide haldamisel ning osalemine mitmetes eralastes komisjonides ja Muinsuskaitse Nõukogus.

---

¹ Muinsuskaitseseadus. – RT nr 27, 20. III 2002. <https://www.riigiteataja.ee/akt/738898?leiaKehtiv> (vaadatud 13.XII 2013)

² L. Smith, *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006, lk 3.

³ T. Breuer, *Erfassen und Dokumentieren im Denkmalschutz*. Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz 16. Bonn: 1982, lk 13, (viidatud L. Schmidt *Architectural Conservation: an Introduction*. Berlin, Bonn: Westkreuz-Verlag, 2008, lk 15).

Muinsuskaitsete väärtuste analüüsimisel on aluseks ja abiiks rahvusvahelised kokkulepped – ICOMOS Veneetsia harta (1964)⁴, Nara dokument autentsusest (1994)⁵, Euroopa Nõukogu Faro Konventsioon (2005)⁶, Burra harta⁷ ning hulk teisi regionaalseid, erialalisi ning rahvuslikke juhiseid. Kirjeldan, milliseid põhimõtteid need sisaldavad ja milliseid väärtusi püütakse säilitada ning analüüsin väärtuste muutumist ajas.

Rahvusvahelised konventsioonid jäävad aga igapäevategevuses kaugeks. Õigusi ja ka juhiseid tegutsemiseks otsitakse riiklikust seadusandlusest. Seadused (põhiseadus, võlaõigus) ja ka näiteks riigikohtu otsused annavad õiguse pigem subjektile (enamasti objekti omanikule). Lisaks muinsuskaitseaduses (edaspidi MKS) kaitstavatele väärtustele kerkivad esile ja kaaluvad objekti väärtused üles ka subjekti õigustatud ootused, majanduslikud huvid ja arengu vajadused.

Teoreetilisi teadmisi olen ammutanud erinevatelt muinsuskaitsest ja konserveerimisest kirjutanud välis- ja kodumaistelt autoriteetidelt nagu Juhan Maiste, Riin Alatalu, Kurmo Konsa, Laurajane Smith, David Lowenthal, Marta de la Torre. Olen loobunud teema käsitlemisest ühe konkreetse teooria või teoreetiku alusel, kuid püüdnud leida sobivat teoreetilist kirjandust tänapäevase muinsuskaitse ja pärandihoiu mõtet laiemalt ja filosoofilisemalt kajastavatelt autoritelt. Võimusuhte kirjeldamiseks ja analüüsiks olen kasutanud üha autori – Michel Foucault mõtteid, mis sobituvad hästi uuritava valdkonnaga.

Illustreerimaks olukorda Eesti muinsuskaitsetes (objektide ja subjektide suhetes) ja selle kriitilist seisust, olen illustreerinud tööd ehitismälestiste seisukorra arvandmetega ning viidanud vahetult enne käesoleva töö esitamist ilmunud uuringule „Eraomandis oleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne“⁸.

Ülesehitus

Olen töö üles ehitanud nii, et kõigepealt tekiks arusaam objektide ja subjektide olemusest ning väärtuste ja pärandi käsitlestest. Väärtuste puhul toonud välja nii nende muutumist ajas, tüpoloogiaid, kui kultuuriväärtuste ja majandusliku väärtuse võrdluse. Siis vaadanud

---

⁴ International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (the Venice Charter 1964). http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf (vaadatud 13. XII 2013).

⁵ The Nara Document on Authenticity. whc.unesco.org/document/9379 (vaadatud 13. XII 2013).

⁶ Euroopa Nõukogu konventsioon kultuuripärandi väärtusest ühiskonnale.

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm> (vaadatud 13 XII 2013).

⁷ Burra harta. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf> (vaadatud 13 XII 2013).

⁸ Eraomandisoleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne. Tallinna Ülikool, Eesti Kunstiakadeemia, 2014.

neid omavahelistes suhetes ja võimusuhetes. Esitan oma arvamuse Eesti pärandihoiu ja selle avaliku diskursuse kohta. Ning lõpetan tähelepanekute ja ettepanekutega, kuidas edendada subjektidevahelist tegevust nii, et kultuuripärand säiliks ja panustaks ühiskonna uuenemisse.

Mõisted

Kõige sagedamini kasutan töös mõisteid pärand, kultuuripärand, pärandihoid, muinsuskaitse – need tähistavad paljuski ühte ja sama, kuid loodan, et käsitlev kontekst aitab mõista just konkreetse väljendi kasutamist. Restaureerimine ja konserveerimine on töös kasutuses sünonüümidena. Ameerika autorite tsitaatides hõlmab konserveerimine peaaegu kogu muinsuskaitse distsipliini.

Väärtus, väärtused ja tähendus on teine sõnade kogum, mis leiab kasutust kõikvõimalikes variantides. Kuna kõik tsitaadid on minu enda tõlgitud, siis suurimat raskust valmistas mulle inglise keelse väljendi *significance* tõlkimine eesti keelde ja konteksti asetamine. Põhiliselt kasutasin selle vastena väljendit *tähenduslikkus* või siis *väärtused* mitmuses.

Diskursusena olen käsitlenud viisi, kuidas inimesed ideedest nagu pärand ja muinsuskaitse räägivad, arutavad, seda mõistavad ning millised on selle keelekasutuse tagajärjed.

Tänu sõnad

Täna juhendaja Lilian Hansarit, õppejõude, kes nõustasid (Anneli Randlat ja Juhan Maistet) ning oma toremaid kursusekaaslasi.

1. Objekt ja subjekt, pärand ja väärtused

Sissejuhatavas osas arutlen kahe mõistete paari üle: esiteks objekt ja subjekt ning teiseks väärtus ja pärand. Samuti selle üle, kuidas nad tänases käsitluses nii teoreetilises kirjanduses, kui ka minu isikliku vaate kohaselt Eesti muinsuskaitse praktikas kajastuvad.

Järgmises osas jõuan nende omavaheliste suhete – väärtuskonfliktide ja võimusuhte temaatikani. Esimese osa eesmärk ongi tuua võimalikult mitmekesine vaade terminitesse, mida kipume igapäevaselt küll tihti kasutama, kuid mille tähendus pole nii iseenesestmõistetav kui tavapäraselt tundub.

1.1 Objekt ja subjekt

„Muinsuskaitse kõneleb ajast ja ruumist.
Kõneleb mitte üksnes objektiivsest reaalsusest,
vaid ka selle kohast inimese subjektiivses mälus.“
Juhan Maiste, *Aeg ja ruum* (2009)

1.1.1 Objekt ja objektiivsus

Tänapäeva läänemaailma arusaamad objektidest saavad alguse antiiksest Kreekast ja Roomast. Kreeka kultuur on aluseks Euroopa kultuurile (kõige laiemas tähenduses) ning Rooma õigus aluseks tänasele arusaamale õigusest. Hans Hattenhauer leiab oma õiguseajaloo raamatus, et Euroopa on ladina Euroopa (kultuuri- ja õigusruum) ja küsimus on selles, kas ta jääb püsima, kui ta ei hooli enam oma **pärandist** ja käib sellega pillavalt ümber.⁹

„Aristoteles tundis müüti karjusest, Zaleukosest, kes tõi kreeklastele seaduse, *nomos*’e. Tema seadused olid suunatud eelkõige **omandi** kaitsele ning rangetele nõuetele kõlbeliste põhimõtete säilitamisele eraelus ja avalikus elus. Kivisse, osalt ka pronksi talletatu pidi unustusse vajumise eest hoidma eelkõige rahvakoosoleku otsuseid ja riigilepinguid. See tekstiküllus sisaldas Kreeka *polis*’e kogu avalikku elu ja eraelu: kultusreegleid, sadamaõigust, veeõigust, /.../ reegleid jõgede ja tänavate puhastamise kohta, /.../ kodanikuõiguste andmist, perekonna ja **pärimisõigust**, **pandiõigust** ja veel palju muud.

⁹ H. Hattenhauer, Euroopa õiguseajalugu. Tallinn: Juura, 2007, lk 76.

Hoolikalt oli määratletud, mis peab kellegi **omana osaks saama.**¹⁰ Ehk siis aegade algusest peale on ühiskondlike kokkulepete, seaduste tekkepõhjuseks olnud hädavajadus hoiduda kaose ja despotia eest. Selleks oli vaja määratleda nii korra ja õiguse objektid, kui subjektid ning nende õigusjärgsus ehk siis pärand(us).

Igapäevases tähenduses kasutatakse sõna **objekt** mõne asja või eseme, aga ka nähtuse kohta, millele on suunatud meie tegevus ning mida me peame objektiivselt olemasolevaks. **Objektiivsus** on kõige lihtsam seletada tõepärasusena, tihti ka teadusliku teadmisenähtuse – miski, mis on vaba subjektiivsusest. **Objektivism** on moraali seisukohast vaade, mille puhul teatud printsiipidel arvatakse olevat objektiivne kehtivus, sõltumata inimeste heakskiidust.

Paul Ricoeur ütleb: „Objektiivne on see, mille on välja töötanud, korrastanud ja mõtestanud meetodiline mõtlemine ning mida selline mõtlemine võib nõnda ka arusaadavaks teha. /.../ objektiivsusel on sama palju tasandeid, kui on olemas meetodilisi käitumisi.“¹¹

Objektiivsus kiputakse võrdsustama tõega. See pole päris nii. Ekslik on ka pidada objekti subjekti vastandiks.

1.1.2 Objekt filosoofias

20. sajandi filosoofidest on Jean Baudillard püüdnud lahti seletada filosoofilisema poole pealt mõningaid märksõnu. Baudillard ütleb objekti kohta: „Objektidesse on alati suhtunud, kui inertsesse, tuima ossa maailmast, mis on meie tahte päralt, sest nad on meie tehtud (toodetud)“¹² ja ta jätkab: „aga minu jaoks on see maailm midagi enam, kui selle (*objekti*) kasutus. See on märgiline väli (*realm on the sign*), kus miski ei juhtu lihtsalt niisama, sest tähendus on alati olulisem asjast endast.“¹³

Baudillard sõnul teeb objekti huvitavaks see, et objektile ei ole lunastust. Alati on kuskil üks „jupike“, millest subjekt ei saa jagu, millest ta arvab on võimalik üle saada külluse ja akumulatsiooniga, kuid mis lõpuks loob üha enam takistusi suhestumiseks. Esmalt me suhtleme läbi objektide, siis blokeerib vohamine (küllastus) selle kommunikatsiooni.

¹⁰ H. Hattenhauer, Euroopa õiguse ajalugu, lk 9.

¹¹ P. Ricoeur, Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloo. – Tuna 2002, nr2, lk 97.

¹² J. Baudillard, Passwords. London: Verso, 2003, lk 4.

¹³ Samas.

Objektidel on selles dramaatiline roll. Nad on täieõiguslikud osalised iga palja funktsionaalsuse hävitamisel.¹⁴

See filosoofiline mõttekäik ehk on liiga kaugel ja kõrge omamaks praktilist väärtust muinsuskaitse igapäevaste suhete selgitamisel, kuid siiski minu arvates asjakohane, kuna seletab tänapäeva turumajanduslikus kontekstis tegutsevate subjektide käitumist päris tabavalt – tarbimise ja tihti ka ületarbimise aspektist.

1.1.3 Objekt seaduses

Eesti muinsuskaitseseadus (MKS) § 2 defineerib mälestise (objekti) mõiste¹⁵:

Mälestis on **riigi kaitse all** olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum või terviklik ehitiste rühm, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu **kultuuriväärtus**, mille tõttu see on käesolevas seaduses sätestatud korras tunnistatud mälestiseks.

Sama seadus määratleb ära ka objektide kaitse ning säilitamise kohustuse nende omanikele – subjektidele.

§ 16. Mälestise ja muinsuskaitsealal paikneva ehitise omaniku ja valdaja kohustused

(1) Mälestise **omanik või valdaja vastutab mälestise säilimise eest**. Mälestise omanik või valdaja on kohustatud:

- 1) mälestist hooldama;
- 1¹) mälestist remontima, kui see on vajalik mälestise säilimise tagamiseks;
- 2) järgima käesolevast seadusest tulenevaid kitsendusi niivõrd, kuivõrd Muinsuskaitseamet ei ole andnud konkreetseteks tegevusteks luba;
- 3) viivitamata teatama Muinsuskaitseametile ja valla- või linnavalitsusele mälestist kahjustavatest muutustest ning mälestise valduse kaotamisest tema tahte vastaselt;
- 4) võimaldama muinsuskaitset korraldava organi ametnikul või Muinsuskaitseameti volitatud isikul mälestist üle vaadata;
- 5) säilitama ja korras hoidma mälestise tähist;

---

¹⁴ Samas, lk 5.

¹⁵ Muinsuskaitseseadus. – RT nr 27, 20. III 2002. <https://www.riigiteataja.ee/akt/738898?leiaKehtiv> (vaadatud 13.XII 2013)

6) teatama Muinsuskaitseametile vallasmälestise pärimisest või hoiuleandmisest.

Printsiibis peavadki seadused kaitsma nõrgemat osapoolt – objekt on justkui nõrgem osapool – ta ei saa ennast ise kaitsta. Seega sõltuvad nad täielikult subjektidest – omanikest, kasutajatest, hooldajatest, järelevalvajatest. Olukord, kus need, kes seaduse järgi on kutsutud väärtusi kaitsma, ei ole selleks piisava ressursiga varustatud toob kaasa objekti kadumise. Aga, nagu Baudillard ütles, kuskil on alati üks „jupike“, mis jääb ka kadunud või hävinud objekti meenutama.

1.1.4 Subjekt ja subjektiivsus

Tsiteerides Heideggeri jõuab Hal Foster järelduseni, et mida objektiivsemad (reaalsemad) on objektid, seda põletavamalt kerkib esile subjekt ning maailma uurimine ja selle õpetus muutub inimese uurimiseks, antropoloogiaks.¹⁶

Tavakasutuses saame sõnast **subjekt** aru kellestki või millestki, millele on mõni tegevus suunatud või see on keski või miski, millest käib jutt. Õigusteaduses on õigussubjektina käsitletav see, kes seaduse kohaselt midagi tegema peab, kes seadusele alluma peab.

Subjektiivsust mõistame ennekõike kui negatiivse alatooniga isiklikku suva või juhuslikkust. Positiivsema alatooniga saab sõna siis, kui kasutame seda pigem inimliku eripära või teadliku minakeskse tahte väljendusena. **Subjektivism** on tees, mille kohaselt indiviid on see, kes määratleb moraalipõhimõtted.

Subjektiivsust vastandatakse teaduslikule objektiivsusele ja faktidele. Kuid kas see on ilmtingimata nii? „Me aimame, et on olemas õige ja vale subjektiivsus, ning ootamegi ajaloolase töö tulemusena vahetegemist õige ja vale subjektiivsuse vahel.“¹⁷

Subjektide häda on selles, et neid ei usaldata piisavalt. Eriti, kui tegemist on vana väärtuse asemele uue loomise või väärtuslikku keskkonda (näiteks vanalinna) millegi uue rajamisega. Siis on alati lihtsam mitte lubada, kui et hinnata kellegi visiooni, väidetavaid väärtusi ja sobivust täna ja tulevikus. Usalduse leidmine ja võimaluse andmine selle tekkeks kipub noores ühiskonnas nõudma pingutust. „Ka füüsikat ei oleks ilma füüsikuteta, see tähendab – ilma katsete ja eksitusteta, kõhklusteta, loobumisteta ja ainulaadsete avastusteta. Kanti koperniklik revolutsioon ei seisnenud teadlaste subjektiivsuseapoteosis,

¹⁶ H. Foster, Design and Crime (And Other Diatribes). London: Verso, 2003, lk 95.

¹⁷ P. Ricoeur, Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos, lk 97.

vaid pigem avastuses, et on olemas subjektiivsus, mis tekitab objekte.“¹⁸ Ka muinsuskaitse võimaldab palju subjektiivsust, mis võiks olla seemneks uuele loominguks.

Muinsuskaitse subjektidena tuleks käsitleda aga mitte ainult eraomanikke, vaid ka objektide kasutajaid, kes ei ole omanikud, kuid kellel on seaduslik õigus objekte kasutada ja käsutada. Samuti on kaitsealuste objektide suhtes subjektiks muinsuskaitseametnikud ja järelevalvajad, kelle on oma arvamus, ametkondlik huvi ja ekspertteadmised. Needki võivad olla subjektiivsed – inimlikust eripärast või minakesksest tahtest lähtuvad.

Euroopas on nn muinsuskaitse väljal toimuvat tabavalt kirjeldanud Jelka Pirkovitč: „Meie moodne maailm on tunnistajaks laienevale lõhele ühelt poolt individuaalsete kavatsuste, püüdluste ja ootuste subjektiivsele väljale ja teiselt poolt objektiivsete reeglite, võimumängude ja kontrollimehhanismide väljal, mis kõik aitab kaasa kodanike võõrandumisele, apaatiale ja jõustamise puudumisele. Kultuuri välja võib mõista, kui arenevat võimalust võimalikuks lepituseks indiviidi subjektiivse maailma – võõrdunud „mina“ ja objektiivse – sotsiaalselt sidusa „nemad“ vahel. **Kultuur ja kultuuripärand selle olulise osana ehitavad üles tegevusvälja, kus subjektiivsuse erinevad avaldumised saavad kokku ja seotakse teine-teisega.** Väärtused on pärandi kontseptsiooni keskmes ja nad on kahtlemata subjektiivsed oma olemuselt ning nendega on võimalik manipuleerida või neid kehtestada teistsugusele tajule, kui neid kasutada poliitilistes, etnilistes või muudes „objektiivsetes“ võimumängudes, rääkimata relvastatud konfliktidest. Et saada vastust küsimusele „kelle väärtused ja kelle pärand“ tuleb esmalt võimaldada selle küsimuse esitamist, argumentatsiooni ja tsiviliseeritud vaidlust, kui me soovime suurendada kogukondade demokraatlikku jõustamist (*empowerment*) ja anda „teiste“ pärandile võimalust olla austatud ja kindlustatud tulevastele põlvvedele.“¹⁹

See pikk tsitaat kehtib sajabrotsendiliselt ka Eestis, kuid – kas meie arusaam väärtustest, meie võimumängud on piisavalt demokraatlikud, et osaleda konstruktiivselt kultuuri tegevusvälja ehitamisel?

---

¹⁸ Samas, lk 100.

¹⁹ J. Pirkovitč, Unpacking the Convention into Challenging Actions for Member States. Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009, lk 26.

1.2 Väärtused ja pärand

1.2.1 Väärtused

„Me ei püüdle, soovi, igatse ega ihalda kunagi midagi sellepärast, et peame seda midagi hüveks; pigem peame seda asja hüveks sellepärast, et me püüdleme, soovime, igatseme või ihaldame seda.“

Baruch Spinoza, *Ethics* (1676)

Muinsuskaitse ja konserveerimine on kodanikuühiskonna lahutamatu osa ja samas ka (võiks isegi öelda tsiviliseeritud ühiskonna) tunnus. Kodanikuühiskonda ei juhita käskude ja keeldudega vaid kokkulepete ja ühiste väärtustega. Need on õpitavad ja õpetatavad.

20. sajandi muinsuskaitse, mis nii Euroopas pärast Teist maailmasõda, kui ka Ida-Euroopas pärast režiimivahetust 1990. aastate alguses pidi ennekõike tegelema alles jäänud arhitektuuripärandi ja artefaktide konserveerimisega, võttis kiiresti kasutusele väärtuspõhise lähenemise. Konkreetsete unikaalsete ja universaalsete väärtuste nimetamisega ja objektidele omistamisega püüti ja püütakse seni leida ratsionaalseid argumente objektide säilitamiseks.

Ühe või teise väärtuse väljatoomiseks või määratlemiseks ning autentsuse tõestuseks kasutatakse teaduslikke uurimismeetodeid ning eriala eksperte. „Väärtused on mõiste, mida kasutatakse eelkõige kahes tähenduses: esmalt kui kõlbelised arusaamad, põhimõtted või muud ideed, mis juhivad tegusid (individuaalseid ja kollektiivseid) ja teiseks viitena asjade omadustele ja tunnustele, eriti just positiivsetele tunnustele (nii tegelikele, kui potentsiaalsetele).“²⁰ Kuid, väärtus viitab alati ka kasulikkusele ja tulususele.²¹

Getty Konserveerimisinstituudi väärtuste uuringu raport leiab, et konserveerimisala tulevikuväljakutsed ei tulene vaid kaitstavatest objektidest ja kohtadest, vaid kontekstist kuhu ühiskond neid asetab. Need kontekstid – väärtused, mida inimesed järeldavad neist, funktsioonid, mida muinsuskaitse objektid teenivad ühiskonnas, kasutus, mis neile leitakse – need on pärandi tähenduse tegelikud allikad ja konserveerimise olemise mõte igas tähenduses.²²

---

²⁰ R. Mason, *Assessing Values in Conservation Planning Methodological Issues and Choices. Assessing Values of Cultural Heritage*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002, lk 7.

²¹ Samas, lk 8.

²² *Report on Research, Values and Heritage Conservation*. Eds. E. Avrami, R. Mason, M. de la Torre. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000, lk 4.

Asudes õppima muinsuskaitset tundus mulle, et kogu otsustamise keerukus seisneb piisavalt põhjaliku ja enamikul juhtudel ammendava väärtuste loetelu või kontrollnimekirja koostamises. See peaks ju objektiivselt lahendama kõikvõimalikud vaidlused ja konfliktid, mis seisavad muutuste tegemisel pärandi eest südant valutavate ja sellest vähem hoolivate inimeste vahel. Nii mõtleb ka Randy Mason: „Kuigi muinsuskaitse väärtuste subjektiivsus ja ettenägematus teevad väga raskeks selge raamistiku või väärtuste loetelu (nomenklatuuri) koostamise (sarnaselt keemiliste elementide ja koostiste puhul), on see siiski just see, mida on vaja hõlbustamiseks hindamist ning väärtuste integreerimist konserveerimise planeerimisse ja juhtimisse.“²³

Selline väärtuste loetlemine on vajalik ja võimalik, kuid nagu selgub edasisest arutluskäigust, mitte alati piisav. Väärtuste määratlemisest peaks algama iga pärandiga seotud diskussioon.

Igal objektil võib olla mitmeid erinevaid väärtusi ning nende määratlemiseks on ka loodud mitmeid eri vaatenurkadest lähtuvaid kontseptsioone.

Kultuuriline, vaimne, ajalooline, religioosne, hariduslik, arhitektuuriline, arhitektuuriajalooline, esteetiline, poliitiline, majanduslik, vanusest tulenev, kavatsuslik ja mittekavatsuslik, kasutusest tulenev, uudsusväärtus, sümboolne, informatiivne, pärandamisväärtus – see on vaid valik väärtusi, mille korjasin kokku erinevatest tekstidest, mida on püütud määratleda, tüpologiseerida ja klassifitseerida.

Väärtused annavad mõnede asjadele olulisema tähenduse võrreldes teiste asjadega ja seeläbi muudavad need mõned objektid ja kohad pärandiks. Väärtuste määratlemise protsess ei ole ühene ega objektiivne. Määratlemisel tulevad abiks lood, mida kogukonnad ja inimesed on objektidega sidunud. Millegi juba ainuüksi väärtuslikuks nimetamine lisab tähendust ja väärtust.

„Enamik süsteeme tunnistab, et kõik või enamik meie väärtusi ja printsiipe on *prima facie* ehk üleskaalutatavad; st nad on kaalutlused, mis juhivad meie tegusid, ja alati kui nad

---

²³ R. Mason, *Assessing Values in Conservation Planning Methodological Issues and Choices*. *Assessing Values of Cultural Heritage*, lk 9.

omavahel kokku põrkuvad, tuleb neid kõrvutada ja vaagida, et otsustada, milline printsiip konkreetsetes olukorras teise üles kaalub.“²⁴

Louis Pojman jõuab oma arutluses, milles ta näitab nii objektivistlikku kui subjektivistlikku vaadet väärtustele seisukohale, et kui me poleks soovidega olendid, ei oleks me võimelised väärtusi hindama; kuid kui säärased olendid on juba kord olemas, siis on teatud asjad – nauding, teadmine, vabadus, sõprus, tervis – väärtuslikud iseeneses, ja teatud teised asjad – nagu valu, kannatus, igavus, üksindus, haigus ja surm – on mitteväärtuslikud iseeneses. Selline sünergistlik vaade tunnustab väärtuste juures nii subjektiivset kui objektiivset aspekti. Ükskõik mis, mida juhtutakse soovima on definitsiooni põhjal väärtus ehk hüve.²⁵ Siit kerkib ka küsimus, kas me teame, mida me soovime, kas me (ühiskonnana) oleme kokku leppinud, millist rolli pärand ja muinsuskaitse täidavad?

Pärandit sõna otseses mõttes luuakse olevikus, mitte minevikus objekti loomise hetkel. „Olenemata eksisteerivatest põhimõtetest nagu minimaalne sekkumine, tagasipööratavus ja autentsus – otsus midagi konkreetset konserveerida, annab eelise konkreetsetele tähendusele ja väärtustekomplektile.“²⁶ Mida me soovime, tuleb otsustada olevikus.

Kahjuks pole oma soovides selgusele jõudmine ainus küsimus, millele tuleb pärandi edukaks hoolduseks vastata. Los Angeleses asuv Getty Konserveerimisinstituut soovitab jagada väärtustega seotud küsimused kolmeks.

„Kultuuriväärtuste konserveerimises oleme püsivalt silmitsi kolme väljakutsega:

- Füüsiline seisund: materjalide muutused ja struktuur, kadude põhjused ja mehhanismid, sekkumise võimalikkus, täienduste ja paranduste pikaajaline efektiivsus jne.
- Juhtimisküsimused: ressursside kättesaadavus ja kasutamine, rahastamise kaasamine, inimeste väljaõpe ja tehnoloogia kasutus; poliitilised ja seadusandlikud tingimused ning mandaat; maakasutusküsimused jms.

---

²⁴ L.P. Pojman, Eetika. Tallinn: Tartu Ülikooli Eetikakeskus, 2005, lk 124.

²⁵ Samas, lk 122, 123.

²⁶ Report on Research, Values and Heritage Conservation, lk 8.

- Kultuuriline olulisus/tähenduslikkus ja sotsiaalsed väärtused: miks objekt või koht on tähenduslik ja kelle jaoks, kellele teda konserveeritakse, sekkumise mõju ja kuidas seda mõistetakse ning tajutakse.²⁷

Väärtuste hindamiseks on olemas teisi nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid meetodeid ning neid saab valida ka vastavalt väärtuse tüübist. Sellesse protsessi on tavaliselt kaasatud pärandist huvitatud osapooled, eksperdid, analüütikud ning alati on väärtusi mõtet hinnata vaid selles kontekstis, milles nad olemas on.

Kuidas määratleda keerulisi tähendusi ja väärtusi, keda veel kaasata sellesse hindamisprotsessi ning kuidas rääkida läbi sellele järgnevad otsustusprotsessid? Muinsuskaitsejad kogu maailmas ei ole suutnud piisavalt kaasata teiste sotsiaalteaduste sisendeid sellesse tegevusse – liiga tihti vaadeldakse seda kui tehnilist ettevõtmist. Kaasaegse ühiskonna keerulisus aga eeldab laiemat diskussiooni ja oluliste osapoolte kaasamist. Osapoolte huvide vastastikkus ja intensiivsus ei tohiks olla põhjuseks dialoogist loobumiseks.

Getty Konserveerimisinstituudi väärtuste uuringu raportis järeldatakse, et järjepidevus ja muutused, osalus, võim ja omanikutunne on kõik kaasatud protsessidesse, milles luuakse ja arendatakse kultuuri.²⁸

Eelnevast võib järeldada: selleks, et leida parimaid pärandihoiu strateegiaid, tuleb teada erinevate osapoolte, huvigruppide arvamusi ja omavahelisi suhteid. Konserveerimis- ja muinsuskaitse professionaalide endi huvides on püüda igapäevase tegevuse käigus vahendada arusaama ja mõistmist erinevate huvitatud osapoolte vahel kaitsealuste objektide ja kohtade kultuurilisest tähtsusest.

Objektidel ja artefaktidel on nende objektiivsed füüsilised omadused, kuid väärtushinnangud baseeruvad alati subjektiivsetele hinnangutele ja kokkulepetele. Restaureerimine on eelkõige tegelemine väärtustega ehk siis tegelemine subjektiga ja läbi tema siis ka kaitstavate, konserveeritavate ja uuritavate objektidega.

„Me peame jätkuvalt tunnistama, et objektid ja kohad ei ole see, mis omab iseeneses olulisust kultuuripärandi puhul. Nad on olulised selles tähenduses ja kasutuses, mille inimesed on neile andnud ja neis väärtustes, mida nad esindavad.“²⁹

---

²⁷ Report on Research, Values and Heritage Conservation, lk 4.

²⁸ Samas, lk 9.

1.2.2 Väärtuste muutus ajas

„Kes kontrollib olevikku, kontrollib ka minevikku;
kes kontrollib minevikku, kontrollib ka tulevikku“
George Orwell, 1984 (1949)

„Pärand ei ole kunagi lihtsalt kas kaitstud või konserveeritud, teda on alati modifitseeritud ja muudetud – nii tõhustatud kui alaväärtustatud iga uue põlvkonna poolt.“³⁰ Nüüdisajal leitakse, et need muutused peavad olema arusaadavad, mõistetavad kõigile.

Kuigi tihti öeldakse, et ajalugu kirjutavad võitjad, on osa pärandist seotud pigem ohvri positsiooniga ja ühise mälega ühistest traumadest. Ka süütunnet päritakse ja pärandatakse. Selles kasvavas rägastikus hakkama saamiseks soovitab David Lowenthal suhtuda muinsuskaitseks kui vastutustundlikku haldajasse (*stewardship*).

Dilemmade rohkusest (hinnangud ajaloo ja väärtustele) võiks järeldada, et see on erialaprofessionaalide tehniline küsimus, millest laiem avalikkus, kellel vastavad teadmised puuduvad, peaks hoiduma. „Olles ekspertide hoole all nõuab pärand justkui vaid avalikkuse heakskiitu, mitte aktiivset osalemist. Kuid tegelikult vajab konserveerimine kõikjal pikalt ette ära jooksnud ekspertide juhendamist.“³¹ Ei ole ju mõeldav, et avalikkus end ise harib või see jääb vaid antiigikaupmeeste või *History Channel*'i pärusmaaks. Konserveerimistööd, mis võetakse ette vaid harjumusest või uhkusest või turuletulnud uue puhastusvahendi kampaaniana võivad teha pigem kahju ning hävitada olulisi kihte või lähteandmeid.

Juhtides inimesi läbi ajaloo ja pärandi on oluline tunnistada asjade alalist muutumist – kuigi alati on püüeldud igavese ilu, kestvuse ja stabiilsuse poole, siis on üha selgemaks saanud ka selle saavutamatus. „Iga kultuuri hoidja on nüüd teadlik, et miski inimese poolt loodu ei kesta igavesti, kohtade ja linnade, artefaktide ja kunstiteoste kadu võib vaid pidurdada, kuid mitte peatada,“³² ütleb Lowenthal.

---

²⁹ R. Palmer, Preface, *Heritage and Beyond*. Strasbourg: Council of Europe 2009, lk 8.

³⁰ Report on Research, Values and Heritage Conservation, lk 7.

³¹ D. Lowenthal, *Stewarding the Past in a Perplexing Present*, Values and Heritage Conservation. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000, lk 19.

³² Samas, lk 20.

„Aja ja kulumise märke, mis on iga objekti osaks, tuleb vaadelda kui väärtuslikku lisa, mitte kaotust. Kaduvuse austamine teeb meist palju targemad ja hoolivamad pärandi haldajad.“³³

Käitumisjuhised, mille on koostanud lääne arheoloogid, kunstiajaloolased ja konservatorid rõhutavad objektide terviklikkust (*integrity*). See kipub fetišeerima objekte, tõstes need ebainimlikku või isegi jumalikku pühadusse. „**Kultuuripärandiga kaasneb nii hästi asendatavus kui ka säilitatavus.**“³⁴ Pärand on tihti ka hävimisohus, sest ta esindab kellegi tahet (soovimatut tahet) ning on enese päritolule ja identiteedile viitav.

Unikaalset ja vaid meile omast pärandit peetakse eriti väärtuslikuks. Ajast-aega on püütud eemale hoida võõrast ning püütud kivistada eelkäijate puhtust. Erandlikkus ja eristuvus on identiteedi olulised osad. „Kuid puhtus on meelete. **Pärand on alati segavereline krants või sulam.** Ükski pärand pole kunagi olnud puhtalt kohalik ega terviklikult ainuomane – tänane on segapudru.“³⁵ Sellest ja teistest meeleteetest teadlik olemine ja hoidumine on ehk parim, mida eksperdid teha saavad.

Muinsuskaitsele, mis on lahti haagitud käimasolevast elust, ei saa osaks laiem avalik toetus. Mineviku kummardamisest ei piisa, hea hoolitsus peab sisaldama ka pidevat loomingut. Pärand uueneb pidevalt, meie pärand ei ole üksnes algupärane, vaid sisaldab ka eelkäijate muudatusi ja täiendusi.

„Et pärandi väärtus oleks nii kõrge, et sellest hoolitaks, peab see tunduma meile päris oma – mitte miski, mis on tarbeesemena müüdiv vaid meie elu oluline osa“³⁶ Seega oma mitte omanikusuhte mõttes, vaid ka ajalises mõttes – meie ajas oluline.

„Kus muinsuskaitse on sisustatud ja teostatud kitsa eliidi poolt, kus liiga vähesed tunnevad sümboolset osalust selles, jääb sellealane suunamine meelevaldseks, konfliktide kütke ja rivaalitsemisest killustatuks.“³⁷ Müüride lammutamine spetsialistide ja avalikkuse vahel on hädavajalik pärandi säilimisele.

Muinsuskaitse liikumine (nii riiklik kui eraalgatuslik) võiks olla väärtuste vahendajaks ühiskonnas nii ajalises kui ka inimeste vahel, aga kas ta on seda täna Eestis? Kas muinsuskaitse spetsialistid on enam, kui mineviku tõlgendajad ja olevikku toojad?

---

³³ Samas, lk 20.

³⁴ Samas, lk 21.

³⁵ Samas, lk 21.

³⁶ Samas, lk 23.

³⁷ Samas, lk 23.

Avalikus debatis osalejaid on üksikuid. Muinsuskaitse Nõukogu liikmetestki on kultuuriajakirjanduses figureerinud üksikud ning sedagi poleemiliste olukordade – „kui enam hullemaks minna ei saa“ puhkudel. Muinsuskaitse ümarlaud on lakanud tegutsemast. Miks?

Väärtuste ajas muutumise mõõtmes on tänaseks kõige suuremaks väljakutseks toimetulek demokratiseerumisega – kuidas ja kes peaks vedama avalikku diskussiooni ja hakkama saama kõikide üleskerkinud huvilistega, kes nõuavad, et neid kaastaks asjadesse, kuhu varem ei olnud peale spetsialistide kellegi asja. Demokratiseerumine mõjutab otseselt ka mälestiste kaitse küsimusi – kadunud on seisused ja klassid, mida arhitektuur peegeldas (Vitruviusest alates on suursugusemat ja dekoreeritumat arhitektuuri peetud kohaseks vaid valitutele) – kuidas öelda, et me peame väärtuslikumaks arhitektuuri, mis oli loodud kõrgematele klassidele ja religioossetel eesmärkidel solvamata lihtsat päritolu ja mittereligioosset inimesi? Eestiski on kuulda hääli, mis peavad mõisate osakaalu mälestiste hulgas liiga domineerivaks.

Toimetulek demokratiseerimisega ja teiste aja nõuetega nõuab kiiremat tegutsemist kui täna paistab.

1.2.3 Kokkuleppelised väärtused

Muinsuskaitstes on mitmeid rahvusvahelisi dokumente, mis on olulised ja mis püüavad universaalseid väärtusi kirjeldada: Veneetsia harta, Nara dokument autentsusest, Burra harta, Ename harta. Samuti määratleb Eesti muinsuskaitseseadus, milliseid väärtusi tuleb kaitsta.

Veneetsia harta³⁸ käsitleb monumente kui elavaid tunnistajaid minevikust, ning peab inimkonna kohustuseks nende edasi andmist kogu nende rikkuses ja autentsuses. Harta peab konserveerimis- ja restaureerimistegevuse aluseks üha kasvavat teadlikkust inimväärtuste ühtsusest (*unity* – ühtsus, ühetaolisus).³⁹

---

³⁸ International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites. (The Venice Charter 1964). http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf (vaadatud 13. XII 2013).

³⁹ Järgnevates peatükkides tuleb sellest veel eraldi juttu, aga üks olemuslik konflikt, millele ma seletust ei leia on seotud just selle retoorikaga – ühest küljest tunnistatakse väärtuste universaalsust (kõik inimesed on tähtsad ja kogu pärand on „meie“ pärand) ja globaalset kultuurilist mitmekesisust, teisalt aga kohtab tihti süüdistusi globaliseerumise negatiivsest mõjust (turism, kaubastamine jms) pärandi säilimisele. Ühte ilma teiseta ei saa – globaalseid väärtusi ilma globaalse kasutuseta.

Muinsuskaitse ülesandeks peab harta tsivilisatsiooni märkimisväärsete saavutuste (sündmused ja arengud) jäädvustamist ning toob eraldi välja, et konserveerimisel peab olema mingi sotsiaalne eesmärk või kasu.

Samuti annab harta üsna detailseid ja otseseid juhiseid konserveerimise praktikutele kirjutades ette mahu ja värvi säilitamise, lugupidamise algupäraste materjalide ja autentsete dokumentide vastu. See ei püstita eesmärgiks stiililist ühtsust ja puhtust, kuid rõhutab oleviku ja tehtavate muudatuste nähtavust ning eristatavust algsest materjalist.

Väärtustest võib Veneetsia hartast välja lugeda väga üldised väärtused nagu üldinimlik, kultuuriline, ajalooline, esteetiline. Korduvalt rõhutab harta tähenduse säilimise ja säilitamise kohustust. Veneetsia harta puhul tuleb aga silmas pidada tema vastuvõtmise aega. „Muinsuskaitse taandamine ainult materiaalsele mõõtmele, nagu seda kirjeldatakse Veneetsia hartas (1964) ja nagu see veel praegugi suhtumises muinsuskaitseesse valitseb, on paremal juhul poolik tõde.“⁴⁰

Materiaalsele mõõtmele on aja jooksul lisandunud mitmeid uusi – kultuurilisest mitmekesisusest, autentsusest ja väärtustest lähtuvaid. 1994. aastal Jaapanis Naras kokku tulnud 45 esindajat 28 riigist koostasid Nara dokumendi autentsusest⁴¹.

Nara dokument autentsusest toob välja järgmised väärtustamise printsiibid:

- kultuuriline mitmekesisus;
- intellektuaalne rikkus;
- inimkonna ühise mälu selgitamine ja esiletoomine;
- igaihe kultuuripärand on kõigi kultuuripärand;
- kõik vormid ja ajastud on väärtuslikud.

Sama dokument ütleb, et väärtused ja nende hindamine ei saa baseeruda fikseeritud kriteeriumitel, vaid neid tuleb vaadelda kultuurilises kontekstis.

Nii Veneetsia harta ja Nara dokument kui teised rahvusvahelised hartad ja konventsioonid püüavad defineerida väärtusi üldisel, abstraktsel moel, jättes hulganisti ruumi

---

⁴⁰ J. Maiste, Vabadus mäletada. – Akadeemia 2010, nr 5, lk 787.

⁴¹ The Nara Document on Authenticity. whc.unesco.org/document/9379 (vaadatud 13. XII 2013).

tõlgendusteks ja ka muudatusteks. Muutusteks eelkõige vaimsetes ja sotsiaalkultuurilistes väärtustes.

Et konserveerimine, kui protsess, ükskõik, kas me peame teda siis muutuste juhtimise või muuks protsessiks, oleks avatud ja arusaadav ning väärtuste väljaselgitamine ning kultuurilise olulisuse hindamine oleks mõistetav ka väljaspool ekspertide ringi ning ei tunduks subjektiivse hinnanguna, oleks mõistlik laiemalt rakendada mõnda juba rahvusvaheliselt väljatöötatud protsessi. Getty Konserveerimisinstituudi eksperdid on soovitanud ja ka graafiliselt kujutanud nii konserveerimise planeerimise metodoloogiat (Joonis 1, lisa 2), kui ka väärtuste hindamise protsessi (Joonis 2, lisa 2). Samuti on Burra Harta autorid välja töötanud Burra Harta protsessi (Joonis 3, lisa 3). Need aitavad skemaatilises, lihtsustatud korras mõista, milliseid etappe, otsustusprotsesse, tuleb ükskõik kas konservaatoril või siis mälestise hoolsal omanikul läbida.

Kohaliku seadusandluse ülesanne peaks olema üldiste printsiipide ja väärtuste rakendamise täpsustamine. **Eesti muinsuskaitseseadus** (MKS §2) loetleb kaitstavad väärtused juba konkreetselt:

- ajalooline;
- arheoloogiline;
- etnograafiline;
- linnaehituslik;
- arhitektuuriline;
- kunstiline;
- teaduslik;
- usundilooline;
- muu kultuuriväärtus.

Muinsuskaitsealad on mälestised, mis moodustavad kultuuriväärtusliku terviku.

Konkreetsete mälestiste tüüpide puhul on võimalik üsna suure detailsusega kirjeldada tunnused ja väärtusi, millele kaitse alla kuuluv või võetav objekt peab vastama.

Näiteks ehitismälestiste puhul on MKA määratlenud ja avalikustanud need kriteeriumid:⁴² ehitismälestisteks võivad olla asulate ajaloolised tuumikud oma ajaloolise planeeringu ja hoonestusega, traditsioonilise ehituskunsti, profaan-, sakraal- ja maastikuarhitektuuri üksikobjektid, samuti nendega seotud rajatised, tehnilise infrastruktuuri objektid, kujutava ja tarbekunsti teosed.

Tunnuste määramise aluseks on konkreetsed kriteeriumid, mille olen lisanud näitena töö lõppu (Lisa 1).

Diskussioon selle üle, mis on ja mis ei ole väärtus ja väärtuslik on lakkamatu. Konkreetse objekti tunnuste ja väärtuste tuvastamise ja loetlemise kõrval on arutelu muutunud üha filosoofilisemaks. Kurmo Konsa konstateerib, et praktilist kultuuripärandi haldamist mõjutavad väärtuste erinevad tõlgendused ja käsitlused.⁴³ Need väärtused luuakse, interpreteeritakse ja omistatakse kellegi poolt ja millelegi, seetõttu on väärtuste kõrval vajalik vaadelda ka pärandi objekte ja subjekte. „Väärtused on selles mõttes tinglikud, et nad ei ole objektiivsed nagu eseme kaal, värvus, keemiline koostis jms. Väärtused ilmuvad objekti, konteksti ja inimese interaktsiooni tulemusena.“⁴⁴

Euroopa Nõukogu on ulatanud abikäe oma liikmesriikidele, et ühiselt ja piiriülevalt aidata toime tulla pärandihoolduse ja väärtuste määratlemise küsimustega.

Noel Fojut järeldeb, et pärandi väärtused on olnud pikka aega debati küsimuseks. Ta esitab aastatuhande vahetuseks formuleeritud erinevad väärtuse tüübid:⁴⁵

- olemuslik väärtus (väärtus iseeneses ja informatsioon, mida pärand sisaldab);
- institutsionaalne (pärand, kui väärtus, mis aitab kaasa ühistegevuse arendamisele ning tugevdab sidet ning „õlitab“ laiemaid funktsioone ühiskonnas);
- instrumentaalne (väärtus muude ühiskondlike eesmärkide täideviimisel näiteks panus üldharidusse või ametioskuste edendamisesse);

---

⁴² Ehitismälestiseks tunnistamine.

<http://www.muinas.ee/muinsuskaitsetegevus/malestised/arhitektuurimalestised> (vaadatud 13. XII 2013).

⁴³ K. Konsa, Heritage as a Socio-Cultural Construct: Problems of Definition. – Baltic Journal of Art History vol 6, Tartu: Taru Ülikooli Kirjastus, 2013, lk 135.

⁴⁴ Samas, lk 135.

⁴⁵ N. Fojut, The Philosophical, Political and Pragmatic Roots of the Convention, Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009, lk 17.

- majanduslik (väärtus varana, mis kui kasutada kestlikult, võib toota finantstulu valitsustele, ettevõtjatele ja avalikkusele).

Selleks, et arutelu, mis ulatub kaugemale vaid pärandi olemuslikust väärtusest või laiem vaade pärandile saaks üldse ühiskonnas kinnistuda, peaks dialoog olema enamat, kui hamletlik „kaitsta või mitte kaitsta“ arutelu. Inimeste hulk, kes tegeleks pärandi just eelnevalt tsiteeritud kolme lisandunud väärtusega (institutsionaalne, instrumentaalne ja majanduslik) on väike. Eestis toimuv diskussioon käib jätkuvalt ekspertteadmiste ja pärandi olemusliku väärtuse ümber. See muidugi ei ole omane vaid meie ühiskonnale. Niipea, kui laiendame pärandist „kasu saavate“ subjektide hulka ning mitmekesistame pärandihoiu funktsioone, kerkib üles vajadus vastata küsimusele, mida teha selle lõhega, mis jääb pärandi säilitamise kohustust kandvate (omanike, kasutajate) subjektide ning sellest rõõmu tundvate ja seda tarbivate subjektide vahele? Mis oleks õiglane kompensatsioon ühiste väärtuste säilitamise, ühise identiteedi eest ning kuidas jaguneb vastutus?

Ename harta⁴⁶ keskendub mälestiste tõlgendamise ja esitlemise küsimustele sotsiaalsest, majanduslikust ja hariduslikust vaatenurgast.

Esitlemise all mõistetakse selles hästi planeeritud ja korrastatud informatsioonilist ja füüsilist ligipääsu kultuurimälestisele, enamasti teadlaste, disainerite ja muinsuskaitse spetsialistide tarbeks.

Tõlgendamise all nähti aga kõikvõimalikku tegevust, mõttearendust, uuringuid ja loometööd, mida üks mälestis sellest huvitatul esile kutsub. Külastajate, kogukonna, huvigruppide kaasatust ja sisendit nähakse hartas kui olulist ressursi muutmaks staatilised objektid minevikust õppimise ja arutlemise allikaks.

Ename harta toob välja 7 põhimõtet, mis on vajalikud inimeste laiemaks kaasamiseks pärandi tõlgendamisel:⁴⁷

---

⁴⁶ ICOMOS Ename Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. <http://www.enamecharter.org/> (vaadatud 13. XII 2013).

⁴⁷ N. Silberman, Process not Product: The ICOMOS Ename Charter (2008) and the Practice of Heritage Stewardship. – CRM: The Journal of Heritage Stewardship. Volume 6, Number 2, 2009, National Park Service, USA. <http://www.nps.gov/CRMjournal/Winter2011/view1.html> (vaadatud 28. II 2014).

- 1) juurdepääsu ja mõistmise julgustamine;
- 2) usaldusväärsed ja laiapõhised infoallikad;
- 3) ümbruskonnale ja kontekstile tähelepanu pööramine;
- 4) autentsuse säilitamine;
- 5) kestlik planeerimine;
- 6) kaasatuse tagamine;
- 7) teadusuuringute, koolituse ja hinnangute olulisus.

Nende põhimõtete levitamine ja järgmine ka Eesti muinsuskaitse järelevalvajate ja mälestiste omanike ning kogukondade vahel, kus mälestised asuvad, aitaks kaasa päranditeadlikkuse ja kasutamise kasvule. See eeldaks aga mingilgi viisil kokkulepet, et me siin, täna, kasutame neid põhimõtteid. Vastupidisel juhul kujuneb domineerivaks väärtuseks ja otsuste baasiks ühiskonnas suurimat ühisosa ja laiemat arusaadavust omav majanduslik väärtus.

1.2.4 Majanduslik väärtus

„Majandusliku mõtlemise tekkest alates on täheldatud, et kõige fundamentaalsemas mõttes on väärtus majandusliku käitumise algallikaks.“⁴⁸ Ehk siis ka majandustegevus lähtub tegelikult väärtustest. Viimaste aastate suurtrend organisatsioonide juhtimisel on samuti väärtustepõhine juhtimine ja ühisväärtuste juurutamine ning kinnistamine kollektiivis.

Idee **kultuurilisest väärtusest** on olnud liikumapanevaks jõuks ja motivatsiooniks filosoofias, esteetikas, antropoloogias, sotsioloogias ja kunstiajaloo.

Majanduslikus mõttes on kõige aluseks eeldus, et väärtus tuleneb kaupadest ja teenustest, mida me majanduses osalejatena ise toodame ja tarbime. On neid, kes ütlevad, et objektide väärtus kujuneb sellest, kui palju tööd selle objekti valmistamiseks tehakse. Need, kes eelistavad inimeste käitumise kaudu majandussüsteeme selgitada, ütlevad, et kaupadel ja teenustel on vahetusväärtus – hind, millega me oleme nõus neid soetama või neist siis loobuma. Vastavalt sellele, millist individuaalset vajadust see just rahuldab.

„Meie eesmärgil (kultuurilise väärtuse hindamine) on põhiliseks rindejooneks olnud väide, et väärtus on sotsiaalselt konstrueeritud fenomen ning väärtuse määratlemine ja seeläbi ka

---

⁴⁸ D. Throsby, *Economic and Cultural Value in the Work of Creative Artists, Values and Heritage Conservation*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000, lk 26.

hinnad ei saa olla isoleeritud ühiskondlikust kontekstist, milles need protsessid ilmnevad.“⁴⁹

Kui väga me ka ei tahaks, ning vaatamata majandusteooriate kriitikutele, ei ole võimalik vaadelda kultuuriväärtuste loojaid ning väärtuse ja hinna vahekorda väljaspool või eraldiseisva majandussüsteemina. Kontekst, milles nad eksisteerivad, on ikkagi mingit sorti turusuhe. Demokraatlikes riikides enamasti turumajanduslik suhe. Eratarbimiseks loodud kultuuritoodete ja -teenuste puhul kehtib tavapärase nõudluse ja pakkumise vahekord paremini. On olemas ja võimalik teatud turutasakaal pakutava kultuuri ja selle tarbimise vahel.

David Throsby väitel on efektiivse – vaid nõudlusel ja pakkumisel rajaneva kunsti ja kultuurituru takistuseks see, et pakkujad sel turul ei ole väljas tulu maksimeerimise peal, vaid lähtuvad muudest motivaatoritest pakkumise kujundamisel ning hind mõjutab loomist vaid kaudselt. Seetõttu on hind vaid kaudne väärtuse mõõdik füüsiliselt eksisteerivate kultuurikaupade ja -teenuste puhul eraturul.

„Väärtuse alged kultuuri diskursuses asuvad vääramatus põhimõttes, et väärtus seisneb eelkõige pigem positiivsetes omadustes kui negatiivsetes, meie suunatuses sellele, mis on parem kui et halvem. See sobib kokku ka meeldivuse põhimõttega inimeste valikute suunajana.“⁵⁰

Kultuurilise väärtuse määratlemisel on pikka aega lähtutud sellest, et teose tõeline väärtus seisneb selle sisemises – iseeneslikus, kas siis esteetilisest, kunstilises või laiemas mõttes kultuurilistes omadustes. Traditsiooniliselt arvatakse, et eksisteerivad universaalsed, läbivad, objektiivsed ning tingimusteta omadused, mis on olemas kultuursetel objektidel ja kultuuril endal. See on kujundanud erinevaid kultuuri kaanoneid – kogumi arusaamasid ja printsiipe, millele hea kunst või kultuur vastab, mille suhtes ta ei eksi.

Viimastel kümnenditel on aga loobutud selliste traditsiooniliste ideaalide (nagu näiteks harmoonia) otsimisest kultuuris ja nende väärtuse eraldi väljatoomisest. Väärtusena tajutakse üha erinevamaid dimensioone. Ammendava ja lõpliku nimekirja koostamine ei

---

⁴⁹ D. Throsby, *Economic and Cultural Value in the Work of Creative Artists, Values and Heritage Conservation*, lk 27.

⁵⁰ Samas, lk 28.

ole enam võimalik, sest kultuuri võib vaadelda nii objektiivsest kui ka subjektiivsest seisukohast. Igaüks võib valida oma vaatenurga.

Isegi, kui tahta taandada kogu kultuurilise väärtuse määratlemine selle majandusliku väärtuse, kui üheselt mõistetavuse loogikale, siis on ikkagi võimalik leida neid, kes ütlevad, et vaba turg ei toimi, sest see on vigane. Kui vabal turul on neid, kes deklareerivad, et nad ei osale turul, ei ole turuhind ainus võimalik mõõdupuu.

Ehk siis hind kajastab nende kultuuritoodete majanduslikku väärtust, mida turul vahetatakse. Turul toimunud tehingute kaudu on aga mälestiste väärtuse hindamine on peaaegu võimatu, sest tehingute arv on nii väike.

Throsby toob teose majandusliku väärtuse kõrvale tema **idee ja selle väärtuse**, mida on samuti võimalik vahetada. „Paralleelselt eksisteerivad füüsiline kunstiteoste turg ja turg ideedele, mis on kunstiteosega kaasnevad omadused või tulemused. Füüsiline turg määratleb teose majandusliku väärtuse ning ideede turg tema kultuurilise väärtuse.“⁵¹

Kui me vaatame muinsuskaitset kui ideed, siis peaks see eksisteerima kultuurilise väärtuse lisamise eesmärgil, mis aitab kaasa ka majandusliku väärtuse kasvule. Idee – selle lisamine või kaasnemine muudab tavalise majanduslikku väärtust omava kauba kultuuriliseks kaubaks.

Kultuurilise ja majandusliku väärtuse vahel on alati seos. See võib olla nii positiivne korrelatsioon, kus kultuurilise väärtuse tõus toob kaasa ka majandusliku väärtuse tõusu, aga ka vastupidi – majandusliku väärtuse kasv viib alla kultuurilise väärtuse.

Loominguline inimene, kelleks ka üks muinsuskaitaja peaks pürgima, on edukas siis, kui ta suudab mõlemat väärtust – nii kultuurilist kui seeläbi majanduslikku, tekitada ja kasvatada.

Majanduslik mõtlemine võetakse appi ka selleks, et mitte ainult määratleda mälestiste majanduslikku väärtust, vaid ka otsest kasu temast.

Nagu öeldud, majandusliku väärtuse määratlemisest jääb pärandi puhul üksi väheseks, sest hind ja investeringu väärtus üksi ei kajasta kõiki (kultuurilisi) aspekte. Samas on kultuurilistel väärtustel oluline roll just ka majandusliku kasu loomisel, näiteks turismiobjektidest mälestiste ja nende konserveerimise puhul. Oluline vahe

---

⁵¹ Samas, lk 29.

majandusteaduse ja konserveerimisteaduse vahel on aga see, et esimene asetab oma keskmesse indiviidi, tarbija ning teine pärandi kollektiivse olemuse ja ühised huvid.

Muinsuskaitse avanemine väljapoole ja protsesside demokratiseerumine toovad endaga paratamatult kaasa keerulised läbirääkimised.

„Kuna üha enam erinevaid väärtusi tuleb mängu ja neid tuleb defineerida, väljendada ja prioriseerida, siis on just majanduslikud väärtused need, mis on universaalselt teada ja mõistetavad enamusele. Kas see meile meeldib või mitte, majanduskeelest on saanud meie ühiskonna *lingua franca*.“⁵² Selle valdamist ei tohiks halvustada ega põlata, pigem soosida konserveerimisspetsialistide mõningast **spetsialiseerumist**. Kasvõi selleks, et panna tähele olukordi, kus on tekkinud suutmatus tuua kaitstava hoone või objekti puhul välja enam kui tema majanduslikku väärtust väljendavat hinda, peaks küsima, kas tegemist on ikka kultuuriväärtusega või suvalise asjaga.

Tulles tagasi laiemale konteksti juurde, milles muinsuskaitse eksisteerib, siis on ta muidugi väga sarnane ükskõik millisele majanduslikule tegevusele, otsusele või keskkonnale – ikka tegutsetakse piiratud ressursside tingimustes ja tegema peab valikuid.

Nende valikute ja otsuste tegemisel oleks kasu ehk ka veel ühe majandusteaduse haru – juhtimisvaldkonna, eriti näiteks väärtustepõhise juhtimise printsiipide juurutamisest ja rakendamisest muinsuskaitstes.

Näide: Turu hinnang majanduslikule väärtusele.

Ilmekaks näiteks väärtustest, majanduslikust väärtusest ja sellest, kas mälestiseks olek (või ka mitteolek) suurendab või vähendab vara turuväärtust on kinnisvarakuulutused. Väga kõnekas on ka kinnisvaraturu diskursiivne külg – milliseid sõnu, väljendeid ja argumente kasutatakse müügiargumentidena.

29. aprilli 2014 seisuga oli Eesti suurimas kinnisvaraportaalis⁵³ märksõna „muinsuskaitse“ kasutatud 81 maja müügikuulutuse juures. Kolme puhul oli tegemist kinnisvarasse mittepuutuva olukorraga (enamasti vallasvaraga).

---

⁵² M. de la Torre, R. Mason, Economics and Heritage Conservation: Issues and Ideas on Valuing Heritage. - Proceedings of the US/ICOMOS International Symposium Culture, Environment and Heritage, Los Angeles: Getty Conservation Institute, 1999. <http://www.scribd.com/doc/38074076/Economics-and-Heritage-Conservation-Issues-and-Ideas-on-Valuing-Heritage> (vaadatud 03. III 2014).

⁵³ Kinnisvaraportaali www.kv.ee (vaadatud 29.IV.2014)

- 38 puhul oli muinsuskaitset mainitud **neutraalsena** (mainitud kaitse all olekut, muinsuskaitsealal või selle kõrval asumist, tihti ka muinsuskaitse eritingimuste olemasolu).
- **23** puhul oli muinsuskaitset mainitud **kui piirava faktori puudumist** – ehk siis argumendiks oli muinsuskaitse alla mittekuulumine. Tüüpilase: „Puuduvad muinsuskaitse piirangud“, tihti oli see lause lõpetatud kolme hüüumärgiga. 23-st kuulutusest kuus käisid näiteks mõisahoonel kohta.
- 16 puhul oli muinsuskaitse all olek välja toodud **positiivse argumendina**. Kasutati sõnu unikaalne, ajaloolise väärtusega, traditsioonid. Nelja puhul oli tegemist Rebala muinsuskaitsealal oleva kinnistuga, kus toodi positiivsena välja ka see, et sinna juurde ei ehitata.
- Ühel puhul oli tegemist **negatiivse** viitega – arendusprojekt, milles mainiti, et lammutamiseks tuleb asuda MKA-ga läbi rääkima.

Ühtegi Tallinna vanalinnas asuvat kuulutust selline otsing välja ei too. Küllap peetakse mälestiseks olemist seal iseenesestmõistetavaks.

See väljavõte ei anna küll teadusliku uuringu ega tõestuse mõõtu, aga on väga kõnekas selles osas, mis puudutab avalikku debatti ja arvamust muinsuskaitsest. Ma pigem asuks seisukohale, et see suhtumine ei ole positiivne. Aga ei ole ka lootusetu, sest ühe viinaköögi juures olnud lause: „Muinsuskaitse piirangud puuduvad – vanust üle 100 aasta,“ jätab võimaluse ajalooliste väärtuste lahtiseletamise kaudu lähenda ka neile, kes muinsuskaitset tarbetuks peavad. Seletada majandusliku väärtuse kaudu ka kultuuriväärtusi ja vastupidi.

1.2.5 Pärand

Muinsuskaitse diskursuse keskmes on lisaks objektile, subjektile ning väärtustele pärandi mõiste – mis see on, kellele see on, kelle oma see on jne. Seletusi on võimalik anda nii konserveerimisspetsialisti, filosoofi, poliitiku kui igapäevase isiklikust vaatest. Viimasel ajal esitletakse ja eristatakse üha enam uut ja vana lähenemist pärandile.

„Päränd akadeemilises käsitusel hõlmab nii materiaalseid kui ka vaimseid nähtusi – loodus- ja kultuuripärändit ning pärändust. Kultuuripäränd ei ole säilitatud asjade või nähtuste passiivne kogum.“⁵⁴

Euroopa Nõukogu **Faro konventsiooni** autorid ja tutvustajad käsitlevad **pärändi mõistet** kõikehõlmavalt ning asetavad pärändistrateegiatele, eelmisel kümnendil väga populaarseks kujunenud säästva arengu kontseptsioonidele sarnaselt, kogu inimtegevust juhtiva rolli.

„Pärändistrateegiad peaks esitama alused arengukavade ettevalmistamisele, programmidele ja projektidele kultuuri, ruumilise planeerimise, looduskaitse, loodus ja muude katastroofide ennetamise, ehituse, elamu ja avalike teenuste, turismi ja teadusuuringute vallas ning nende kõrval ka infoühiskonna, hariduse, erialase ettevalmistuse ja elukestva õppe valdkondades. Need peaks samuti defineerima kultuuridevahelise dialoogi edendamise, sotsiaalse sidususe ja osalusdemokraatia raamistiku osalemaks pärändi juhtimisel ja selle kasutamisel majandusliku ressursina.“⁵⁵ Niimoodi kirjapanduna kõlab see liiga mastaapse ja laialivalguva ülesandena ning on juba eos teostamatu. Pärändistrateegiale ja -poliitikale ei tohiks panna ülesandeid, mida objektiivselt ei ole võimalik täita. Soovmõtlemise muutmine kohustuslikuks viib kindlalt pettumuseni ja eesmärkide mittetäitmiseni.

Uue muinsuskaitse (*new heritage*) mõiste väljapakkujad, kes usuvad, et toimunud on märkimisväärne muutus selles, kuidas me tajume ja määratleme pärändit, nimetavad põhiliseks erinevuseks seda, et **päränd ei ole mitte see, mida meie plaanime edasi anda ja säilitada tulevastele põlvedele, vaid kõik see, mis on jõudnud meieni**, sõltumata sellest, kas me plaanime või mitte seda edasi anda. „Faro (konventsioon) ja ideeline liikumine selle taga – uus päränd – ei defineeri pärändit sellena, mida tuleb hoida, vaid sellena, mida on päritud.“⁵⁶ See on laiem tähendus, kui muretsemine konkreetsete objektide pärast. Nii on võimalik muinsuskaitset näha ka hoopis **muutuste juhtimise distsipliinina** – teadlike valikute tegemisenä inimtegevuses möödapääsmatute muutuste käigus.

---

⁵⁴ H. Sooväli-Sepping, Kelle oma on päränd? – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2222.

⁵⁵ J. Pirkovitš, Unpacking the Convention into Challenging Actions for Member States, Heritage and beyond, lk 24.

⁵⁶ G. Fairclough, New Heritage Frontiers, Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009, lk 30.

1.2.6 Pärandi väärtus ühiskonnale ja avalik huvi pärandihoiuse

„Otsused selle üle, mida säilitada, mida arendada ja mida hävitada, ärgitavad küsima – väärtus kellele ja mis hinnaga?“⁵⁷

Viimase 50 aastaga on oluliselt muutunud arusaam ja vaade pärandile ning muinsuskaitsele. Algselt monumentidele ja monumentaalsusele rajatud **kaitsekontseptsioonid**, mis keskendusid paljuski just ehitatud pärandile, on laienenud peaaegu igasse valdkonda ja hõlmavad mitte ainult ajaloolist, vaid ka alles eile loodut, nii füüsilist kui ka vaimset pärandit. Ekspertide maailmast on dialoog kandunud avalikkusesse ning seda peetakse osaks demokraatlikust dialoogist ühiskonnas. Selle dialoogi teeb keeruliseks ebäühtlane teadlikkus (teaduslik teadmine) ning raskesti defineeritav avalik huvi.

Ka taasiseseisvunud Eestis sai muinsuskaitse kui valdkond uue hingamise n-ö **päästeoperatsioonina**, kuid on jõudnud objektikesksest lähenemisest tegevuste keskseks. Sajandivahetusel kerkis kogu maailmas esile mitmeid uusi kontseptsioone ning arutelusid. „Selle asemel, et ühiskond peaks teenima pärandit, kerkis esile uus kontseptsioon sellest, **kuidas pärand teenib ühiskonda?**“⁵⁸

20. sajandi Euroopas levis muinsuskaitse puhul arusaam, et me peaks säilitama seda, mida me saame endale lubada. See tekitas kogu teema üle luksuse oreooli ja sidus teema liialt riigi rolli, eriti riiklike toetustega. Väärtusi säilitada ilma riigi toetuseta ei oleks justkui mõeldav. Kulukus ja hind said ülevõimendatud teemadeks. Sealt pärineb ka täna Eestis väga levinud arusaam, et muinsuskaitse nõuded ja nende täitmine teeb mistahes projekti ja objekti kulukamaks.

„Uue pärandi“ kontseptsiooni autorid püüavad muinsuskaitset demokratiseerida. „Küsimus, mida küsida, pole mitte– mis on pärandi hind – vaid, mis on pärandi eest mittehoolitsemise ja mõistlikust kasutusest eemal hoidmise hind?“⁵⁹ Fairclough soovib pärandit vaadata mitte varana vaid ressursina. Ressursina, mida saab kasutada, mitte ainult konserveerida. „Pärand on ressurss elu kõikidel tasanditel, nii emotsionaalsest finantsiliseni, kui ka hingelisest funktsionaalseni.“⁶⁰

⁵⁷ R. Palmer, Preface, Heritage and Beyond, lk 7.

⁵⁸ N. Fojut, The Philosophical, Political and Pragmatic Roots of the Convention, Heritage and Beyond, lk 17.

⁵⁹ G. Fairclough, New Heritage Frontiers. Heritage and Beyond, lk 36.

⁶⁰ Samas, lk 36.

Diskussiooni fookuse nihkumine traditsiooniliselt ehitusliku, arheoloogilise või artefaktilise objekti kaitselt pinnale, kus pärandit vaadeldakse kui protsessi või kui taju, nõuab hoopis uusi argumente ja sunnib osapooli senisest teistsugusele dialoogile. Soovimatus sellesse dialoogi asuda on osaliselt seotud ka määramatusega ja tulemuse ennustamatusega.

Tuues paralleeli kunstimaailmaga, siis on muinsuskaitstes tekkimas sarnane olukord, kus küsimusele „mis on pärand?“ on sama raske vastata, kui küsimusele „mis on kunst?“. Ehk siis pärandiks peetakse kõike, mida pärijad pärandina näevad. Kuna pärand on ühine, siis on kõik selle üle tehtavad otsused avalik huvi. Avalik huvi on aga poliitika.

1.2.7 Pärand kui poliitika

Nii nagu kunst on olnud ideoloogilise ja poliitilise võitluse tandriks, on seda ka mitmes aspektis pärandi käsitus ning muinsuskaitse. Ja seda ennekõike rahvaste ja riikide vaates ning olles osa nende kujunemisloost. Ajaloopärand ning vaimne pärand lugude ning kangelaadsetega on olnud tihti aluseks etnosel põhineva identiteedi loomisel.

„Kultuuripärandi mõiste ja tähendus on ajalooliselt arenev ja muutuv, nagu kõik inimeste poolt kasutatavad mõisted ja kontseptsioonid. Tegemist on ikkagi **ideoloogilise ja sümbolise konstruktsiooniga**, mida mõjutavad ajaloolised, poliitilised ja sotsiaalsed tingimused, millede raames kultuurilised tähendused ja sealhulgas ka pärand luuakse ja interpreteeritakse.“⁶¹

Nii „uue pärandi“ liikumise poolt välja pakutud pärandikäsitluse demokratiseerimine – tema vabastamine ühiskondlikule debatile ja kogukondadele, kui ka väljapakutud viis vaadelda pärandit kui ressursi, suurendavad veelgi selle temaatika poliitilisust.

Kuigi ühest küljest püütakse selle demokratiseerimise protsessiga tuua pärandit igapäevale lähemale ja muuta omaks, siis igasugune liikumine eksperdi tasandilt populaarsele/rahva tasandile toob kaasa vajaduse diskussioonis osalejaid informeerida ja harida. Lisaks kõigele positiivsele toob see automaatselt kaasa ka ohud – avatus populismile, desinformatsioonile ning loob eeliseid diskussiooni osapooltele, kes on osavamad avalikkustega kommuniqueeruma ja manipuleerima. Ja see ei ole ainult kohaliku või kogukonna tasandi küsimus, nagu me oleme näinud mõningate planeeringute kehtestamisel

---

⁶¹ K. Kansa, Heritage as a Socio-Cultural Construct: Problems of Definition, lk 124.

Tallinnaski, vaid ka rahvusvahelise poliitika küsimus. „Kõige ohtlikumaks sotsiaalseks illusiooniks on „kultuuride“ defineerimine homogeensete kooslustena, see on alati diskrimineerimise aluseks ning ettekääne vägivallaks ning vaesuse kinnistamiseks.“⁶²

Arenevad riigid ja majandused on märganud arenenud riikides pärit turistide eelistused ja nende pärandisõbralikkuse ja huvi. Suur osa UNESCO maailmapärandi nimekirja kandidaatidest tuleb just arenevatest riikidest, kes püüavad seeläbi tõsta oma atraktiivsust potentsiaalsetele külastajatele. Toimuks justkui kultuuriline võidurelvastumine. Isegi rahvusvaheliste konventsioonide definitsioonid ja keelekasutus on muutunud poliit-retooriliseks ning vähem eksperdi-spetsialisti keelseks. Kui pärand on poliitiline idee, mis väljendab avalikke huve,⁶³ nagu Kurmo Konsa kirjutab, siis on põhjust käesoleva magistritöö teemat silmas pidades küsida, kas **poliitiline idee saab üldse olla objektiivne?** Vastus on muidugi ilmne – ta saab olla sama objektiivne kui iga teine poliitiline idee.

„Pärand on seotud kõikidel ühiskonnatasanditel otseselt võimuga. Ühtedel isikutel, gruppidel, kogukondadel, rahvastel ja riikidel on alati erinevatel põhjustel suuremad võimalused neile omaste väärtuste ja tähenduste kehtestamisel kui teistel. Seega on pärand juba olemuselt seotud võimu ja poliitikaga.“⁶⁴

„Uue pärandi“ vaim lähtub inimõiguste vaatest – **õigust kultuurile ja seega ka õigust kultuuripärandile esitletakse kui ühte inimese põhiõigust.** Õigusfilosoofiliselt on iseenesestmõistetav, et iga indiviidi õigused saavad olemas olla vaid juhul, kui neid tasakaalustab vastutus ja vabadus.

„Kultuuripärandit on seetõttu võimalik defineerida kui „kultuuri kapitali“, mis viitab grupile teineteist täiendavatele, tervikuks koondunud, objektifitseeritud ja institutsionaalseid teadmishikuid, mis on subjektidele võimekuste (võimete) allikaks.“⁶⁵

Ükskõik, kas me nimetame pärandit ressursiks, kapitaliks või võimete allikaks on ühest küljest ilmne, et tegemist on füüsiliselt piiratud, ammenduva ressursiga (väga olulisi leide on üha harvem), kuid teisalt saab see olla sisendiks uue loomingu, tähenduste ja uute väärtuste loomisel. Tegeleda või mitte tegeleda pärandiga on poliitiline otsus. Mis eesmärgil pärandit kasutada, veel poliitilisem.

---

⁶² P. Meyer-Bisch, On the Right to Heritage. Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009, lk 62.

⁶³ K. Konsa, Heritage as a Socio-Cultural Construct: Problems of Definition, lk 133.

⁶⁴ Samas, lk 136.

⁶⁵ P. Meyer-Bisch, On the Right to Heritage. Heritage and Beyond, lk 64.

1.2.8 Pärand ja globaliseerumine

„Tavakäsitluse järgi on ju pärand midagi sellist, mis jääb püsivaks ja muutumatuks ka siis, kui muud asjad teisenevad.“⁶⁶ See tavakäsitlus kahjuks töötab tegelikkusele vastu – globaalsed, paljuski tehnoloogilisest arengust tulenevad ühiskondlikud muutused on kõikjal. Küsimus muinsuskaitse rollist ühiskonnas ei ole vaid Eesti küsimus – pärandihoiu oleviku ja tuleviku üle arutleb kogu maailm ning vaadete ja praktika ühtlustumine on kooskõlas maade ja rahvaste vahelise tiheneva läbikäimisega.

Lisaks kohaliku ja riikliku, tasandi küsimustele vastuse leidmisega tuleb otsida seletusi ühistele – piiriülestele. Üha rohkem kultuuri ja loomingut on sõltumatu ühest või teisest geograafilisest või rahvuslikust päritolust. **Tekkinud on globaalsed ühisnimetajad kultuuris, nii loomes kui ka levikus.**

„Rohkem kontakte ja (kultuuri) vahetust võib viia suurema loomingulisuseni, kuid see võib viia ka kultuurid kaitseasendisse läbi eristumispoliitika.“⁶⁷ Ehk siis globaalsete ühisnimetajate kõrval on kindel koht ka autarkial – rahuldumine vaid oma kultuuriga. „Ajajal, mil kultuur on oma kujud muutev, on mõistlik eeldada, et inimesed klammerduvad tähendustesse, mis kunagi hoidsid nende kogukonda koos.“⁶⁸ Hakkamasaamine pidevate muutustega ei ole kõikidele inimestele omane ja seda ei saa ka eeldada või nõuda.

Samaaegne toimetulek nii globaliseerumisega kui ka kohaliku identiteedi säilitamisega eeldab siiski üleilmset vaadet pärandile, mis võtab arvesse mõlemat. Selles on muidugi ka ohtusid. „Kui mõnel mälestisel arvatakse olevat „maailmapärandi väärtus“, siis oleks selle järele valvamine igäühe ülesanne – ja seetõttu ka mitte kellegi ülesanne.“⁶⁹ Nii mikro- kui ka makrotasandil on pärandi peremehetus kõige halvem, mis üldse saaks juhtuda. Milline on meie võime ja soov panustada maailmapärandi säilimisse väljaspool oma riigipiire, väljaspool oma kultuuriruumi?

Lourdes Arizpe pakub kaks lahendust: esiteks, et **pärand peaks olema uue kultuuri – elava ja loodava allikaks** ning teiseks, et seni vaid kohalikuks uhkuseks olnud pärandist saaks kõigi uhkus.

---

⁶⁶ K. Konsa, Milleks meile pärand? – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2186.

⁶⁷ L. Arizpe, Cultural Heritage and Globalization, Values and Heritage Conservation. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000, lk 32.

⁶⁸ Samas, lk 33.

⁶⁹ Samas, lk 33.

Kui pärand sümboliseerib midagi, mis ei ole seotud tänase koha ja eesmärgi tunnetusega, siis tuleks see luua. Tähenduste uuendamine ja kaasajastamine on sel puhul vajalikud, isegi hädavajalikud pärandi säilitamiseks.

Arutelud nii pärandi uue tähenduse ja kasutuse leidmiseks kui ka oma pärandi avamiseks teistele kasutajatele on kasulikud mitte ainult arutelu võimaliku tulemuse pärast, juhul kui need on pärandi säilimist soovivad, vaid ka puhtalt dialoogi pärast. Olukorrad, kus kogukonnast väljaspool asuv inimene asub kaitsma mõne kohaliku kultuuri elemente või füüsilist pärandit (näiteks Rootsi käsitööline, kes saab inspiratsiooni Muhu mustritest ja viib need rõivakollektsioonina rahvusvahelisele turule)⁷⁰ on üha sagedasemad. Kui see sekkumine on vastutustundlik ja arukas, siis on kogukondadel sellest vaid võita. See võimustab ning julgustab ka kohalikke oma pärandit rohkem austama ja kasutama.

„Pärand aitab inimesel leida kohta maailmas ja inimühiskonnas, panna ennast paika mineviku ja tuleviku vahel.“⁷¹

---

⁷⁰ Gudrun Sjödén's Winter Collection 2013 http://media-edge-cache-cdn.gudrunsjodenfiles.com/ui/media/press/pressreleases/pressrelease_VINTER13_UK.pdf (vaadatud 29. IV 2014)

⁷¹ K. Konsa, Milleks meile pärand, lk 2186.

2. Objekti ja subjekti suhe

Tihti ennast reguleerivana ja enesele viitavana on muinsuskaitse paratamatult täis ebakõlasid ja sisemiselt vastuoluline. Teatud tasemel toetab muinsuskaitse riiklike institutsioonide ja eliidi esitatud ning kokkulepitud konsensuslikku versiooni ajaloost, selleks et reguleerida oleviku kultuurilisi ja sotsiaalseid pingeid.⁷²

„On vaieldud selle üle, mida muinsuskaitse teeb, kuidas toimib – ta ristub terve hulga ühiskondlike ja kultuuriliste debattidega väärtuste ja identiteetide legitiimsuse üle ning järelikult mängib olulist rolli nende kehtivaks tunnistamisel, nende üle läbirääkimisel ja seadustamisel.“⁷³ Eesti puhul on muinsuskaitse vaieldamatu roll konserveerimise plaanis konkreetsete füüsiliste tunnuste ja väärtuste tuvastamisel ja kehtestamisel. Ka seadusandluse koostamisel peetakse nõu eriala inimestega. Puudu on aga, ühiskondlik debatt – läbirääkimised muinsuskaitse laiemast rollist väärtuste ja identiteedi kujundamisel.

Arutledes selle üle, kelle oma on pärand, leiab Helen Sooväli-Sepping, et kultuuripärandi väärtustamisel on tähtis nii pärandi enda otstarve kui ka avalikkuse arusaam sellest, kellele ja milleks on kultuuripärandit vaja.⁷⁴ Kui valdava osa avalikkuse vastus sellele küsimusele on mitte mulle ja mitte millekski, siis on probleem suurem kui lihtsalt puudused seaduses ja nõrk riiklik järelevalve.

H. Sooväli-Sepping tsiteerib oma artiklis Gregory Ashworthi: „Pärandit luuakse nii, nagu seda kellelgi parasjagu vaja on.“⁷⁵ Mis saab aga siis, kui polegi kellelgi vaja?

2.1 *Muinsuskaitse diskursus*

Diskursus on ühiskondlik tegevus ja idee diskursusest tunnistab, et sel, kuidas inimesed asjadest nagu pärand ja muinsuskaitse räägivad, arutavad ja seda mõistavad, on märkimisväärsed materiaalsed tagajärjed.⁷⁶ Selline diskursuse defineerimine võib ju tunduda liialt piibellik – sõna saab teoks, kuid muinsuskaitse puhul on see igati asjakohane. Peale sõna jõu ja mõju ei ole paljule muule loota. Küsimus ei ole vaid selles, millist

---

⁷² L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 4.

⁷³ Samas, lk 6.

⁷⁴ H. Sooväli-Sepping, *Kelle oma on pärand*, lk 2223.

⁷⁵ Samas, lk 2224.

⁷⁶ L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 14.

terminoloogiat kasutavad erialaspetsialistid omavahel, vaid see, kes ja kuidas räägib avalikkusega pärandist. **Kes on need n-ö mineviku kõneisikud meie ühiskonnas ja mis on nende sõnumid?**

„Rääkides muinsuskaitsest, räägime oma juurtega valgustussajandisse ulatuvast diskursusest, mis leidis oma koha arhitektuuris ja kunstiajaloo historitsismi maailmavaatelise valitsemise perioodil 19. sajandil ning on neis raamides püsinud tänini. Maailma, mida praegu tunneme modernistlikuna, on suuresti renessansimeistrite looming, seotud nii mineviku taas elluäratamise kui tulevikuvisionidega, kantud paljudest vastuoludest, okkiline nii oma igatsuses „tühja ruumi“ kui selles üha uuenevate artefaktide järele.“⁷⁷

Laurajane Smith nimetab domineerivat pärandikäsitlust „ametlik muinsuskaitse diskursus“ (*authorized heritage discourse*). Inglise keeles on sõnal *authorised* rohkem varjundeid, kui eesti keeles minu poolt kasutataval *ametlik* – see võib tähendada ka volitatud, autoriseeritud, kehtivat.

„Ametlik muinsuskaitse diskursus annab eesõiguse monumentaalsusele ja suuremõõtmelisusele, eseme või koha ainuomasele tähendusrikkusele, mis on seotud ajalise sügavusega, teaduslikule või ekspert-arvamusele, ühiskondlikule konsensusele ning üldrahvalikkusele. Ta on enesele viitav diskursus, millel on konkreetne valik tagajärgi.“⁷⁸

Diskursuse aluseks olevaid võimusuhteid määratlevad inimesed, kellel on võime ja voli rääkida pärandist või pärandi nimel ja määratlevad ka selle, kellel seda ei ole. Protsess töötab selle nimel, et piirata laiemat debatti ja kaasnevaid väljakutseid väljakujunenud sotsiaalsetele ja kultuurilistele väärtustele ning tähendustele.⁷⁹

Näha muinsuskaitse ja konserveerimise ülesandena vaid mälestiste funktsionaalsuse taastamist – et hoone oleks kasutatav ja maal eksponeeritav – on muinsuskaitse diskursuse algus ja lõpp. 20. sajandi restaureerimisfilosoofia suurkuju Cesare Brandi arvates algab kõik sellest, et me tunnustame ja respektuime kunstiteoseid kunstiteostena – inimloovuse kõrgeima saavutustena, millel on mõju vaatajale.⁸⁰ „Iga tegevus kunstiteose suhtes, kaasaarvatud selle restaureerimine, sõltub sellest, et me tunnustame seda kunstiteosena.“⁸¹

⁷⁷ J. Maiste, Vabadus mäletada, lk 778, 784.

⁷⁸ L. Smith, Uses of Heritage, lk 11.

⁷⁹ Samas, lk 12.

⁸⁰ C. Brandi, Theory of Restoration. Firenze: Nardini Editore, 2005, lk 47.

⁸¹ Samas, lk 48.

Ma ei ole kindel, et isegi omanikud ja muinsuskaitseametnikud mälestisi sellistena vaatavad.

2.1.1 Muinsuskaitse diskursuse kujunemisest

„Eraldiseisev pärandi diskursus tõusis esile 19. sajandi lõpu Euroopas ja saavutas valdava mõju universaalseks pürgiva diskursusena 21. sajandil. Üks selle diskursuse tagajärgi on olnud võimuhete, mis on andnud talle tõe, aktiivne hämardamine ning pärandile pandud kultuuriliste ja sotsiaalsete ülesannete läbipaistmatuks muutmine. Domineeriva muinsuskaitse diskursuse juured on seotud 19. sajandil esile kerkinud rahvusluse ning liberaalse modernsusega, ja kuigi esile kerkib ka võistlevaid arutluskäike, on domineeriv diskursus siiski loomumomendilt seotud pastoraalse hoolitsusega materiaalse mineviku eest. Valgustusajastu ratsionaalsus ja väide, et objektiivne tõde on võimalik, lükkasid ümber keskaegsed religioossed ideed teadmiste olemusest.“⁸²

19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguses reguleerisid riigid muinsuskaitset erinevate seaduste kaudu. „Uue, modernse Euroopa tunnetus pidi väljenduma monumentides, mida tuli kaitsta ja hallata rahva hingekosutuseks ning rahvusliku identiteedi ning Euroopa maitse ning saavutuste füüsiliseks esitluseks.“⁸³ Pärandist sai kultuurilise arengu ja ühiskondliku evolutsiooni vedur, majandusarengus kiiremat käiku näidanud riigid hakkasid ennast „ehtima“ kultuuriga.

„Nii arheoloogia kui arhitektuur, lähtuvalt oma väidetavast võimest läheneda materiaalsele kultuurile professionaalse asjatundlikkusega, võtsid endale hoolekandja rolli määratlemaks sobivaid monumente, mida seadustega kaitse alla võtta ning mida hooldada ja kaitsta.“⁸⁴ Levis arvamus, et tänastel põlvvedel on teatav „kohustus“ mineviku ja selle monumentide ees. John Ruskini üleskutse „säilita sellisena nagu leidsid“ levis kiiresti ja leidis palju toetajaid.

Euroopa arusaamad konserveerimisest ning monumentide olemusest ning mõttest on saanud rahvusvaheliseks ning need põhimõtted on saavutanud globaalse „terve mõistuse“ staatuse.⁸⁵ On ka neid, kes ütlevad, et see euroopalik konserveerimisvaimu ülemvõim on pealesurutud ja sobimatu mõnede mitte-lääne kultuuriruumi kuuluvatele rahvastele.

---

⁸² L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 17.

⁸³ Samas, lk 18.

⁸⁴ Samas, lk 19.

⁸⁵ Samas, lk 21.

Laurajane Smith toob oma raamatus näite Austraaliast, Victoria tänava hoonestuse kaitseks koondunud liikumisest, kus muinsuskaitseteks osutusid hoopis ametiühingutegelased, kelle püüdluste eesmärgiks oli säilitada madala hinnatasemega, traditsiooniline üürikorterite elukeskkond tööliklassi peredele Kings Crossis. Protestilaine uue kinnisvaraarenduse vastu tõi kaasa muutusi nii seadusandluses kui avalikkuse teadvuses. Majad säilisidki sellistena nagu nad olid loodud ning elanikeks jäid keskklassi esindajad, kuid ehitustööde käigus kadus varem eksisteerinud kogukond. Materiaalse keskkonna konserveerimisest võitsid küll objektid, kuid subjektid kaotasid. Märkimisväärset „verevahetust“ võib märgata ka Tallinna miljöövärtuslikes puitasumites – füüsilise struktuuri säilitamise hinnaks on ostujõulisem elanikkond.

1970. aastateks oli lõpuks võimalik rääkida ja viidata valikule protseduuridest ja tehnikatest, mida toetasid rahvuslik seadusandlus ja rahvusvahelised hartad, konventsioonid ja lepingud, mis puudutasid valitud muinsuskaitsete paikade säilitamist ja haldamist. Muinsuskaitsest oli saanud rahvusvaheline küsimus, selles olid kinnistunud euroopalikud väärtused ning mõtteviisid.⁸⁶

Osaliselt on paratamatu, et suuremad muutused on muinsuskaitse ajaloos ja ka teoorias toimunud suuremate ühiskondlike-poliitiliste muutuste tulemusel. Prantsuse revolutsioon, maailmasõjad, majandustegevuse globaliseerumine, isegi terrorism on kõik oma osa andnud ning samas ka avanud uusi probleeme.

Suurte ühiskondlike šokkide mõju konserveerimisele avalduvad kohe pärast tragöödia lõppu ja järgmine kord alles ühe põlvkonna pärast. Näiteks, Teise maailmasõja järgne Saksamaa sai oma süsteemi paika alles 1975. aastal, kui hakkas tekkima avalik arutelu ja pahameel uue (sõjajärgse) arhitektuuri ja linnaplaneerimise vastu.

„Sotsiaal-poliitiline ja esteetiline kriitika uuenduste üle ühinesid liikumiseks, mis paari aasta jooksul viis teadlikkuse üldisele muutumiseni.“⁸⁷

Sellel võib olla nii psühholoogilisi põhjusi – uued põlvkonnad ja ka vanad on ehk üle saamas traumast, aga märkimisväärset rolli mängib ka kindlasti üldine elatustaseme kasv. Saabub hetk, mil on võimalik endale lubada mõtteid, mis mängivad esteetika, ajaloo jms ning primaarsed vajadused on juba rahuldatud – elamufond olemas ja kõht täis.

---

⁸⁶ Samas, lk 26.

⁸⁷ L. Schmidt, *Architectural Conservation: an Introduction*. Berlin, Bonn: Westkreuz-Verlag, 2008, lk 10.

„Seda võib faktiliselt kinnitada, et vaesus on hea konservaat, ilma rahata ei ole võimalik ajaloolist mustrit vahetada moodsa innovatsiooni vastu.“⁸⁸ See väide on kehtiv ka Eestis, kuid, kui vaesus kestab kauem, kui hoone või kaitstava eseme oodatud eluiga, siis ei pruugi vahendite tekkimisel enam olla midagi konserveeritavat.

Lisaks põlvkonnale, kui ajaühikule, mis näib olevat vajalik muutusteks muinsuskaitse valdkonnas, tundub ühiseks jooneks olevat ka erialaspetsialistide visa ajalise distantsi hoidmine oma tegevuse objektide suhtes. On üsna ohutu tegeleda vähemalt 100 aastat vanade asjade ja hoonetega, kuna elav mälu on kadunud ja trumbid on selle käes, kes suudab arhiivist leida enim tõestusmaterjali oma hüpoteesidele. Arutelu saab olla faktipõhine ja emotsioonideta. Samas, vajaks rohkem tähelepanu, arutelu ja vaidlusi noorem kui sajandivanune pärand, sest selle hävimis- või muutumisoht on suurem, sest ka uus võib tunduda väheväärtuslik.

„Ehk on **muinsuskaitse üks ülesandeid iseenda ümbermõtestamine?**“⁸⁹ pakub Leo Schmidt. Talle sekundeerib Maiste: „Postmodernism seab muinsuskaitsele uue ülesande – määratleda veel kord oma aine sisu ja raamid. Ootused, millele muinsuskaitse võiks ja peaks vastama on olulisel muutunud.“⁹⁰

Maiste ütleb väga kaunilt, et meie õigus iseseisvalt otsustada nii ilu kui mälu üle, mis paljuski teineteisest erinevad, kuid siiski kujutavad endast subjektiivseid, hinnangulisi kategooriaid, teeb muinsuskaitse probleemseks nende hulgas, kes otsivad vastuseid rangema teadusliku analüüsi või normatiivse tõe (seaduste) kaudu.⁹¹

„Niisiis on mälu, tahame seda või mitte, kõigile oma konventsionaalsetele reeglitele vaatamata valiv ja subjektiivne.“⁹² See annab võimaluse mälu käsitlemiseks osana meie loovast fantaasiast. Loova fantaasia defitsiit ja vajadus ei ole omane mitte ainult kultuurivaldkonnale, vaid pigem kogu inimtegevusele ja ühiskonnale.

Kuigi Eestis avalikus debatis peaaegu puudub arutelu mälestiste rollist innovatsioonis on meil õnneks mitu head näidet (nagu lennusadam) sellest, kus mälestis on olnud inspiratsiooniks uuele.

---

⁸⁸ L. Schmidt, *Architectural Conservation: an Introduction*, lk 12.

⁸⁹ Samas, lk 13.

⁹⁰ J. Maiste, *Vabadus mäletada*, lk 778.

⁹¹ Samas, lk 770.

⁹² Samas, lk 780.

2.1.2 Mineviku roll tuleviku kujundajana

„Mälul võib küll olla seos minevikuga, kuid see pärineb olevikust. Mälu on konstruktsioon, mitte rekonstruktsioon.“⁹³ Retoorika, mis „ametliku pärandidiskursuse“ järgi ütleb, et pärand peab säilima tulevaste põlvete jaoks, õõnestab tegelikult tänaseid tegutsejaid – muinsuskaitse spetsialiste kaasamata ei ole justkui võimalik muuta või vahetada kaitsealuste kohtade või hoonete tähendust ja väärtust. Võttes olevikult võimaluse aktiivselt ümber kirjutada mineviku tähendusi muudame raskeks ka mineviku kasutamise tänaste kultuuriliste ning sotsiaalsete tähenduste ümberkirjutamisel ja vaidlustamisel.⁹⁴

Kuigi tundub, et domineeriv diskursus on väga juurdunud ja ka poliitiliselt laialt aktsepteeritud, on traditsioonilise või siis nn ametliku pärandikäsitluse kriitika tugev ja mitmekesine – väljendid nagu „päranditööstus“, võltsminevik, desinfitseeritud ajalugu ja nende negatiivne kõla räägivad enda eest. Palju on tähelepanu pööratud pärandi tarbimisele ning kaubastamisele ja seda mõlemalt poolt – nii väidetega, et muinsuskaitse objektid ei saa olla vaid distantsilt jälgitavad konserveeritud vaated, kui ka süüdistusega, et mälestis kulub selle tarbimise käigus. Kuluva materjaliga seotud kriitikaga on lihtsam tegeleda, sest tõenäoliselt on olemas mõni uus konserveerimistehnika, mis aitab objekti säilitada. Palju keerulisem on aga hakkama saada kriitikaga, mis kutsub avama arutelu pärandi kuuluvuse ja olemuse üle. Kui kogu Eesti ühiskonnas on käimas arutelud suurema kaasatuse (rahvakogu), kogukonna huvide (asumiseltsid) ja otsedemokraatia üle (rahvaalgatus seadusloomes ja referendumid), siis nende jõudmine muinsuskaitse valdkonda on vältimatud.

Kõik omavalitsuse- ja riikliku tasandi planeerimisprotsessid näevad ette konsultatsiooni naabrite, huvigruppide jt asjaomastega. Kaasamisest, milles puudub arusaam asjaomase kogukonna väärtustest, saab vältimatult näiline kaasamine, mis on omakorda konflikti allikaks.

Muinsuskaitse roll ja positsioon on erinevates riikides erinev ja küllap paistab ka ühe riigi sees erinevatele inimestele erinev – olenevalt kokkupuutest valdkonnaga. Neile, kel on Eestis tulnud tegemist teha näiteks muinsuskaitse inspektoriga või kultuuriväärtuste ameti ametnikuga, tundub muinsuskaitse roll tõenäoliselt väga tugev ning domineeriv. Mulle

---

⁹³ L. Schmidt, *Architectural Conservation: an Introduction*, lk 14.

⁹⁴ L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 29.

isiklikult tundub, aga, et muinsuskaitse roll on Eestis taanduv ja võimu kaotav. Seda võib vaadata nii positiivsena kui negatiivsena.

Positiivsema poole pealt tooksin kahte asja esile. Traditsioonilises tähenduses on riiklik muinsuskaitse justkui oma ülesande täitnud – meil on olemas ülevaade (inventuur) kultuuriväärtustest, tähtsamad objektid on kaitse all, on olemas seadus ja seda püütakse jõudumööda täita.

Teine positiivne aspekt on aga filosoofilisem – ühiskond, mis on kahe kümnendi jooksul läbi käinud totaalse muutumise, **ei otsi visiooni oma tulevikuks minevikust**. Mitmed briti autorid on näiteks Suurbritannias aset leidnud pärandibuumi põhjuseks nimetanud üldist mandumist ning loomingulisuse puudumist.⁹⁵ Ajas väga kiivalt tagasi vaatav ühiskond ei saa olla väga uuendusmeelne ning loov. Ja seetõttu tundub mulle, et Eestis on tegelikult asjalood päris hästi, sest me ei tegele ainult minevikuga, vaid kõikides kultuurivaldkondades (muusika, teater, kino, kujutav kunst, kirjandus) toimub kiire ja mitmekülgne areng.

See on küll võibolla väga spekulatiivne järeldus, aga muinsuskaitse rolli nõrgenemine võib olla märk väga elujõulisest kaasaegsest kultuurist.

Muinsuskaitse rolli vähenemise negatiivne pool on aga selle nõrgenemine alla kriitilise piiri, kus vajaka jääb inimestest ja ressurssidest, mis valdkonda tähtsustaks ja selle ülesandeid täidaks, isegi, kui need ülesanded ise on vähenenud või ümbermõtestamisel. Leiget ja formaalset, vaid vormitäiteks eksisteerivat muinsuskaitset, näitamaks, et oleme ka kultuurriik, ei ole kellelgi vaja.

2.2 Kes juhib pärandi diskursust Eestis?

Kui domineeriv pärandikäsitlus, nii nagu ta ka Eestis on, jääb ekspertide, kõneisikute, poliitikakujundajate keskseks, on paratamatu, et säilivad teatud barjäärid mitte ainult mõne konkreetse projekti või plaaniga seotud dialoogiks, vaid dialoogiks laiemalt ühiskonnas. „Tulemusena väljenduvad vääramatult enamus katseid kaasata ühiskonda või kogukondi muinsuskaitse programmidesse assimileerimisena, milles seni välistatud grupe „kutsutakse“ „õppima“, „jagama“ või „saama harituks“ ametlikest muinsuskaitse väärtustest ja tähendustest.“⁹⁶ Need tegevused on jutumärkides viitamaks praktika

---

⁹⁵ P. Wright, *On Living in an Old Country*. London: Verso 1985.

⁹⁶ L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 44.

kohatisele ebasiirusele – püüdele formaalselt teha head nägu juba ära otsustatud asjade üle. See ei pruugi aga viia soovitud tulemuseni – et pärand saaks „meie“ omaks.

Omaks, ehk osaks identiteedist saab pärand siis, kui sellest saab isiklik kogemus – protsess, milles aktiivselt osaletakse. „Pärandit võib määratleda ka osana kultuuri kapitalist, mida on võimalik investeerida selleks, et aidata isikutel identifitseerida ennast mõne konkreetse sotsiaalse grupi või klassi liikmena, kuid see eeldab teatud kultuurilise kirjaoskuse saavutamist, tagamaks, et tähendused ja sõnumid, mida usutakse olemas olevat või esindatud olevat erinevate pärandi vormide poolt, on loetavad ja arusaadavad.”⁹⁷

Tuues materiaalse pärandi kõrvale ka **vaimse pärandi**, muutub pärandist rääkimine veelgi keerulisemaks. Materiaalse kultuuri, mida me peame objektiivselt, st füüsiliselt eksisteerivaks ning folkloori, millele iga edasirääkija võib lisada oma subjektiivse vaatenurga, kaitsmine ja säilitamine samade vahenditega pole võimalik ja pole ka ehk vajalik. Aga igal juhul sobib nende kõrvutamise mõistmaks, et ühiskondlikus dialoogis, milleks muinsuskaitse paratamatult on, on iga argument, mis objektiivselt sobib ühe konkreetse näite puhul, relvaks laiemas kontekstis. Laurajane Smith kirjeldab Austraalia arheoloogide ja pärismaalaste vahelist poliitilist võitlust õiguse üle muuta ja üle värvida iidseid kaljujoonistusi järgnevalt: „Need argumendid muutusid võimu ressursiks, kuna kultuurilise identiteedi taotlused raamistasid poliitilist legitiimsust, millega poliitikakujundajad vaatlesid laiemat püüdlust iseseisvuse ning majandusliku ja sotsiaalse õigluse järele.“⁹⁸ Ehk siis niipea, kui pärismaalased suutsid sõnastada oma väärtused ja huvid poliitiliselt korrektsetena ning demokraatia konteksti sobivaks, saavutasid need kaalu.

Nagu varem töös mainitud on siiski erialaspetsialistide roll diskursuse juhtimisel määravaks. „Ekspertteadmised ja eksperdid ei ole vaid üks paljudest huvi- ja sidusgruppidest pärandi kasutamisel. Ekspertide väärtused ja teadmised, nagu need on näiteks arheoloogias, ajaloos, ja arhitektuuris, dikteerivad päevakorra või sätestavad tunnetusteoreetilised raamistikud, mis määratlevad tähenduse, mineviku olemuse ja selle pärandi üle peetavaid debatte.“⁹⁹ Just selle päevakorra dikteerimise osas tuleks võtta julgemaid samme, mitte jääda reageerijaks.

---

⁹⁷ L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 49.

⁹⁸ Samas, lk 50.

⁹⁹ Samas, lk 51.

„Kuigi Foucault’lik idee valitsemisest ainult teoretiseerib protsessi üle, milles ekspert- ja teadmistasutused positsioneerivad võimu (*deploy power*), on samas tihti just need samad võimu allikad kasutuses selleks, et võidelda saadud teadmiste ja identiteedi vastu. Pärandist võib saada tööriist mitte ainult valitsemiseks vaid ka vastupanuks ja hävitamiseks.“¹⁰⁰ Eestigi ajaloos on episoode, kus pärandist ja selle kaitsest on saanud nii ratsionaalne kui emotsionaalne argument poliitiliste plaanide muutmiseks (nn fosforiidisõda, Tuhala nõiakaev).

See tajutav konflikt ühiskonnas, kus muinsuskaitset süüdistatakse rohkem takistamises (R. Alatalu „omaniku ahistaja“¹⁰¹), kui kiidetakse pärandi säilimise eest, tulenebki ehk sellest, et muinsuskaitse valdkond ning selles ja selle üle peetavat arutelu on püütud viia liigselt objektiivsele tasemele, kus (ametnikust) eksperdid on jumalad ja kõik teised pigem leppigu sellega. Ruumi ei ole jäetud subjektiivsusele, mis aitaks pärandit omaks võtta.

„See poliitiline võim tuleneb pärandi põlistamisest füüsilise objektina. Ainelise pärandi objektid sümboliseerivad mitte ainult identiteete vaid ka teatud väärtusi.“¹⁰² Kui muinsuskaitse enda subjektiks on materjal, millele antakse tähendus, siis on ka need objektid tegelikult ju subjektiivsed – objekt ei eksisteeri mälestisena väljaspool seda tähendust, mis talle omistatakse.

Kui me mööname, et muinsuskaitse seisneb selles, kuidas me asju, kohti ja objekte vaatame, tajume, väärtustame, tähtsustame, siis on alati tegemist subjektiivse – inimesest lähtuva tegevusega ning pärand viisil või teisel alati mittemateriaalne.

Eestis ja Eesti pärandi üle peetavat diskursust **liigselt objektiivseks** nimetamine tuleneb sellest, et siin jätkub julgust ja jõudu tegeleda vaid objektilistes ja objektiivselt mõõdetavates, faktidega tõestatavates või ümberlükatavates raamides. Viiteid muinsuskaitse muudest ülesannetest (ühiskonna sidusus, mõju majandusele, rahvusidentiteedile, roll hariduses) peaaegu ei kuulegi. Seega omavad diskursust vaid muinsuskaitseametnikud ja üksikud akadeemilised „saadikud“. Oluline osa avalikust diskursusest on seegi, et muinsuskaitse „ei segaks“.

---

¹⁰⁰ L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 52.

¹⁰¹ R. Alatalu, *Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986 – 2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis*, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012.

¹⁰² L. Smith, *Uses of Heritage*, lk 53.

Tallinna Ülikooli ja Kunstiakadeemia uuringu¹⁰³ kokkuvõte annab aimu nii puuduvast arutelust kui muudest puudustest. Uuringu erinevate etappide tulemusi seostades, jõutakse järeldusele, et **mälestiste kaitse ja arendamise tugisüsteemi peamised probleemid seisnevad järgmises:**

- muinsuskaitsevaldkonna üldine madal prioriteetsus;
- inimeste ja kompetentside nappus;
- vähene koostöö ja koordineeritus: seda nii erinevate õigusaktide kui ametkondade vahel;
- puudujäägid mälestiste kaitse kriteeriumides ja põhimõtetes, sh piirangute rohkus ja vähene paindlikkus;
- nõuete liiga suur hulk – sh tegevusloaga ehitaja leidmine, eritingimuste koostamine ja uuringud tõstavad oluliselt restaureerimistöode hinda ja on omanikele tihti üle jõu käivad;
- puudujäägid infoliikumises – info (sh toetustest) ei jõua inimesteni, kes seda vajaksid;
- riik on pannud kõik kohustused omanike õlgadele ning lisaks ei näita ka oma tegevusega head eeskuju;
- finantside nappus, eelkõige üliväikesed muinsuskaitse spetsiifilised riiklikud toetused, aga ka puudulikud ressursid muinsuskaitse ametnike töö korraldamiseks.

Kui muinsuskaitset nähakse kui kulu ühiskonnale, aga mitte vara, mis toodab uusi väärtusi, siis on oht, et see kulu satub edasise kärpimise vaatevälja. Täna muinsuskaitse juhid peavad enda kanda võtma koorma selgitamiseks selle vara vajalikkust ja väärtust.

Dirk Spennemann paneb osa vastutusest kivistunud arusaama, et muinsuskaitse „kaitseb minevikku tuleviku heaks“ süüks. Ta leiab, et konserveerimise asjatundjad ei ole suutnud selgelt ja üheselt väljendada avalikkuse ees seisukohta, et **minevik on relevantne täna** ja pärandi mõistlik kasutus tõesti on kogukondlik vara pidevalt muutuv ühiskonnas.¹⁰⁴

---

¹⁰³ Eraomandisoleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne, lk 8.

¹⁰⁴ D. H. R. Spennemann, Beyond „Preserving the Past for the Future“: Contemporary Relevance and Historic Preservation. - CRM: The Journal of Heritage Stewardship. Volume 8, Numbers 1 & 2, 2011, National Park Service, USA. <http://www.nps.gov/CRMjournal/Summer2009/view1.html> (vaadatud 28. II 2014)

Pärandihoid saab olla edukas vaid siis, kui see on tehtud arusaadavaks laiemale hulgale ühiskonnast. Tuleb nõustuda, et kahe abstraktse ja kompamatu kontseptsiooni nagu minevik ja tulevik korruga „maha müümine“ võibki osutada enamusele inimestele võimatuks. Enamik meist tunneb tõenäoliselt võimetuna muuta nii eilset kui ka homset ning seetõttu on pärandi tähtsuse ja rolli toomine tänasesse päeva – tajutavasse olevikku, möödapääsmatu.

Sellele on viimastel aastatel tublisti kaasa aidanud praktiliste – võiks isegi öelda käsitöökustade arendamine ja taasleidmine, kodanikuühenduste ja Euroopa Liidu rahastuse toel sündinud projektid ning algatused nagu Eesti Vabaõhumuuseumi Maa-arhitektuuri keskus, Säästva Renoveerimise Infokeskused jms. Kuid ka nende argumentatsioon jääb „vanad asjad on lahedad ja kasutatavad“ ja traditsioonilise elulaadi ning öko-tarbimise tasemele. Arutelu väärtuste üle enamasti ikkagi sellest ei teki. Kuigi on lootust.

„Selle asemel, et kõnelda tardunud ja vormi suletud ainst – meie poolt heaks kiidetud mälust ja selle faktidest – räägime muinsusest ja selle kaitsest kui **elamusest**, millestki sellisest, mis muudab staatilise mälu dünaamiliseks, absoluutse suhteliseks, sulatades kevaditi jää ja pakkudes võimalust üha uuteks avastusretkedeks kultuuri värskest rohust lõhnavatele karjamaadele.“¹⁰⁵

Elamuse loomisel ja pakkumisel läbi muinsuskaitse ei tohi aga ära unustada Cesare Brandi kirja pandud kahte restaureerimise põhiprintsiipi:

- 1) „Restaureerimine seisneb metodoloogilises hetkes, mil kunstiteost tunnustatakse tema füüsilises olemasolus ning silmas pidades tema edasikandumist tulevikku tema kaheses – esteetilises ja ajaloolises olemuses.
- 2) Restaureerimine peab võtma eesmärgiks taastada kunstiteose potentsiaalne ühtsus seni, kuni see on saavutatav ilma kunstilise või ajaloolise võltsimiseta ja ilma, et kustutataks ühtegi kunstiteose läbi aja kulgemise märki.“¹⁰⁶

Diskursust pidama ja juhtima ning kõiki eelmisel leheküljel üles loetletud probleeme lahendama sobivad need, kes mõistavad pärandi esteetilist, ajaloolist ja potentsiaalset ühtsust. Või on nõus ning huvitatud seda mõistma.

---

¹⁰⁵ J. Maiste, Vabadus mäletada, lk 782

¹⁰⁶ C. Brandi, Theory of Restoration, lk 48, 50

3. Muinsuskaitse ja võimusuhe

Ühiskondadevahelise läbikäimise ja kultuurilise vahetuse hoogustumisel suureneb nõudlus pärandi konserveerimise järele, seda nii pidurina soovimatutele muutustele kuid ka muutuste esilekutsujana.

Varasemate peatükkide baasil võib teha kokkuvõtte, et muinsuskaitse on pidevalt vormi muutev fenomen, pigem protsess, kui objektide ja kinnistunud tähenduste kompleks. Olemuslikult on tegemist politiseeritud ja vaidlustele avatud protsessiga. Muinsuskaitse nagu iga teine demokratiseerumise protsessi läbiv distsipliin peab hakkama saama võimu jagamise ja koostöö väljakutsetega – see eeldab hoiakute muutmist ja ka koolitust.

„Artefaktid pole lihtsalt kultuuri staatilised kehastused, vaid pigem kanal, mille kaudu toodetakse ja taastoodetakse identiteeti, võimu ja ühiskonda.“¹⁰⁷ Pärand on varjatult ja ka varjamatult osa inimeste enesemääratlusest. „Konserveerimine ja muinsuskaitse kui tegevusala, riskib kaotada kandepinda ühiskonnas, kui pärandihoiu mittetehniline keerukus – roll, mida ta mängib kaasaegses ühiskonnas ja selle sotsiaalsed, majanduslikud, poliitilised ning kultuurilised mehhanismid, läbi mille konserveerimine teostub – ei ole paremini mõistetud ja arusaadavaks tehtud.“¹⁰⁸ Seda arusaadavust ja usutavust saab suurendada nii läbi igapäevase praktika kui ka poliitikakujundamise.

Muinsuskaitset nähakse tänaste äkiliste kriiside taustal ebaolulisena. Ka on tõsi see, et **suur osa pärandist ei ole sellises korras, mis tooks kaasa positiivseid valikuid**, vaid pigem on tegemist kurjakuulutavate dilemmadega. „Hõivatud tänaste loendamatu ja seletamatu hädade ning homsete mõõtmatu riskidega hindavad paljud mineviku tarkust ebaoluliseks ning taandavad muinsuskaitse ekstravagantseks, kulunud kaunistuseks.“¹⁰⁹ Alati on olemas need, kelle huvides on stigmatiseerida nii riikliku järelevalvet, kui naeruvääristada (rahvus)romantilist õhkamist olnud aegade järele.

Tänase Eesti muinsuskaitse olemust ja subjektide suhet sellesse sobib hästi kirjeldama Michael Foucault kogumikus “Teadmine, võim, subjekt“ avaldatud essee „Subjekt ja võim“. Tõenäoliselt on järgnevalt esitatud käesoleva töö autori subjektiivsed (aga mitte suvalised) paralleelid või võib-olla oli 1980. aastate Prantsusmaa tänase Eestiga samal

---

¹⁰⁷ Report on Research, Values and Heritage Conservation, lk 6.

¹⁰⁸ Samas, lk 6.

¹⁰⁹ D. Lowenthal, Stewarding the Past in a Perplexing Present, Values and Heritage Conservation, lk 18.

tasemel võimusuhte mõtestamisel, kuid tundub, et see on justkui meist kirjutatud ja universaalselt kasutatav mõttekäik.

Foucault määratleb algatuseks **võimu**: „Kui inimsubjekt on asetatud tootmis- ja tähistussuhetesse, siis on ta samavõrd seatud ka võimusuhetesse.“¹¹⁰ Mõiste „võim“ tähistab „partnerite“ vahelisi suhteid – tegevuste kogumit, mis kutsuvad esile teisi tegevusi ja neile vastavad.¹¹¹ Partneriteks muinsuskaitstes on niisiis omanikud, vara kasutajad ja riik. „On toimunud võimusuhte üha jätkuv riigistumine, /.../ võimusuhted on üha enam valitsustatud – see tähendab arendatud, ratsionaliseeritud ja tsentraliseeritud riiklike institutsioonide kujul või nende egiidi all.“¹¹² Eesti riigi puhul on nendeks institutsioonideks MKA ja kohalike omavalitsuste vastavad ametid. Foucault leiab, et võimusuhte uurimiseks ei leidunud aga ühtegi konkreetset tööriista; võimu puhul saame tugineda üksnes õiguslikel või siis institutsionaalsetel mudelitel põhinevatele mõtteviisidele.¹¹³ Ehk siis muinsuskaitseadus ja järelevalveinstitutsioonide praktika on need, mille kaudu saab uurida muinsuskaitset kui valdkonda.

Hinnangut sellele saab anda ka vaadeldes partnerite igapäevaseid suhteid ning käitumise viise vastastikustes suhetes. Foucault seisukohtadest ehk kõige intrigeerivam võimu temaatikas on see, et ta püüab võimu defineerida selle järgi, kuidas selle vastu võideldakse. „Võimusuhte uue ökonoomia lähtepunktiks on erinevatele võimuvormidele vastupanemise eri vormid“¹¹⁴. Need võimuvastased võitlused on vahetud ja säärase võitluste puhul kritiseerivad inimesed endale kõige lähemal asuvaid võimuinstantsse, neid, mis toimivad otseselt üksikisikutele. Nad ei otsi mitte „peavaenlast“, vaid lähimat vaenlast.¹¹⁵

Lugedes ja kuulates tagasisidet muinsuskaitse põhimõtete rakendamises Eestis, siis langeb valdav osa kriitikast otseselt Muinsuskaitseametile ja Tallinna Kultuuriväärtuste Ametile. Sellist suhtumist kirjeldab ka Riin Alatalu juba oma doktoritöö pealkirjas nimetades muinsuskaitsest Eesti Vabariigis „omaniku ahistajaks“¹¹⁶. Osa kriitikast ja vastupanust on kindlasti põhjendatud, kuid institutsioonidele ja ametnikele langeb osaks ka põhjendamatu

---

¹¹⁰ M. Foucault, Teadmine, võim, subjekt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2011, lk 278.

¹¹¹ Samas, lk 293.

¹¹² Samas, lk 306.

¹¹³ Samas, lk 278.

¹¹⁴ Samas, lk 281.

¹¹⁵ Samas, lk 283.

¹¹⁶ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986 – 2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis.

kriitikat, mis pigem on vastupanu pärandihoiu printsiipidele ning lihtsalt kardinaalselt erinevad väärtushinnangud – just selle omaniku või siis käesoleva magistritöö mõistes subjekti väärtushinnangud. Foucault küll ei kasuta sellist terminit kui väärtused üldse, kuid viitab neile. Sõnal „subjekt“ on kaks tähendust: kontrolli ja sõltuvuse läbi kellelegi teisele allaheidetud ja südametunnistuse või eneseteadvuse läbi iseenda identiteediga seotud.¹¹⁷ Südametunnistus, eneseteadvus ja identiteet on väga tugevalt seotud meie väärtushinnangutega. Tulles tagasi Riin Alatalu doktoritöö pealkirja juurde – iseseisvuse taastamise perioodil peetigi ju muinsuskaitset rahvusliku südametunnistuse liikumiseks, pärandi edasikandmise ja järjepidevusega seotuks.

“Enamasti nähakse riigis niisugust poliitilise võimu liiki, mis indiviide eirab, taotledes üksnes terviku ehk, tuleks vist öelda, teatava kodanike klassi või grupi huvisid. Riigi võim on ühteaegu individualiseeriv kui totaliseeriv.”¹¹⁸ Väärtuste eest seismisest on riigi ja võimuhete küpsemise käigus saanud huvide eest võitlemine, mis on täiesti loomulik osa demokraatlikust ühiskonnast. Kuid huvide esindamisest ja kaitses üksi ei piisa tasakaalustatud arenguks ning kestliku ühiskonna tagamiseks.

Foucault väidab, et tänased nn lääne võimusuhted pärinevad kristlusest ning toob selle juures välja järgmist: „Nimetagem seda võimutehnikat pastoraalvõimuks. Säärasena väidab see põhimõtteliselt, et teatud indiviidid võivad teenida teisi pastorite – karjastena. Ta peab olema valmis eneseohverduseks, /.../ see eeldab südametunnistuse tundmist ja võimet seda suunata. Enam („uusaegses riigis“) ei ole tegu inimeste juhtimisega lunastuseni teises ilmas, vaid pigem selle tagamisega maapeal.”¹¹⁹ Võrreldes muinsuskaitset täna ja 20 aastat tagasi, siis karjased on kadunud ja asendunud ametnikega. Sellega on paigast nihkunud ka tasakaalupunkt, mis niivõrd tunnetuslikul nähtusel kui muinsuskaitse on vajalik. Ma muidugi ei väida ka, et ainult „pastori“ tüüpi tegevusega meist järeltulevatele põlvedele rohkem väärtust maha jääks.

Küsimus on kolme tüüpi suhetes (võimusuhted, kommunikatsioonisuhted, võimekus). Üheski ühiskonnas ei valitse eesmärgiliste tegevuste, kommunikatsioonisüsteemide ning võimuhete vahel mingi üldist tüüpi tasakaal. Need blokid, milles tehnilised võimekused, kommunikatsioonimängud ja võimusuhted on omavahel kokku sobitatud, moodustavad

---

¹¹⁷ M. Foucault, Teadmine, võim, subjekt, lk 284.

¹¹⁸ Samas, lk 286.

¹¹⁹ Samas, lk 287- 288.

nähtuse, mida võiks nimetada „distsipliinideks“. Kokkusobitamise protsessi on püütud (18. sajandist saadik) kujundada üha juhitumaks, ratsionaalsemaks ja ökonoomsemaks.¹²⁰

Muinsuskaitse on selles osas tüüparengu läbi teinud distsipliin. Sarnaselt kujutava kunstiga on ta läbi teinud plahvatusliku kasvu – peaaegu igauks restaureerib tänapäeval midagi ning see on omakorda kaasa toonud teatava devalveerumise – nii tähenduse üle mõtlemises kui teostuse professionaalsuses.

Kolmnurgas võim, kommunikatsioon ja (erialane) võimekus on Eestis nii mõndagi vaja läbi mõelda. Võimu ja partnerite (subjektide) suhtes on käesolevas töös juba juttu olnud, aga vaadates tulevikku on sama või isegi rohkem tähelepanu vaja pöörata ka kommunikatsioonile, eriti just väärtuste selgitamisel avalikkusele. Erialase objektiivse võimekuse puhul on arengud olnud ebaühtlased ja episoodilised, kui viimastel aastatel vaadates nii eriala koolide tegevust ja lõpetajate hulka, kui ka turul tegutsevate nii nõustavate, järelvalvet teostavate kui ka töid teostavate ettevõtete hulka, tundub, et areng on olnud kiire. Sama ei saa öelda riigi poolse järelevalve võimekuse kohta. Vahe on hakanud silma paistma ning mahajäämus on riigivõimu osapoole probleemiks. Ressursinappus (nii spetsialistid kui eelarve) on saanud refrääniks ning lubadustest tegudeni jõudmine üha raskem.

Muinsuskaitseaduse järgi kaks põhitegevust järelevalve ja kaitse alla võtmine jõuavad tegudeni aga üha enam, kas viimasel hetkel või siis juba liiga hilja. Foucault on kirjutanud, et võim eksisteerib ainult niivõrd, kui võrd ühed seda teiste peal teostavad, ainult niivõrd, kui võrd see avaldub **teos**.¹²¹

Liiga vähe ja liiga hilja jõuab muinsuskaitse tegudeni, seda näitab nii varem viidatud värsked uuring, kui ka minu isiklik kogemus.

3.1 Tegevusvälja tasakaal

Võimusuhe on liigendatav kahe elemendi põhjal, mis on möödapääsmatult vajalikud, et tegemist saaks tõesti olla võimusuhtega: et „teist“ (seda, kelle üle võimu teostatakse) lõpuni tunnustataks ja sallitaks, kui tegutsevat subjekti; ja et võimusuhte ees avaneks terve võimalike vastuste, reaktsioonide, tagajärgede ja väljamõeldiste väli. See võim on kogum võimalikke tegevusi mõjutavaid tegevusi; see toimib võimaluste väljal, kus on iseennast

---

¹²⁰ Samas, lk 295, 297.

¹²¹ Samas, lk 297.

sisse seadnud aktiivsed subjektid; see avardab või piirab, teeb rohkem või vähem tõenäoliseks; äärmuslikel juhtudel see kitsendab või takistab pöördumatult, alati on see aga viis tegutseda ühe või mitme tegutseva subjekti suhtes niivõrd, kuivõrd nemad tegutsevad või on tegevusele vastuvõtlikud.¹²²

Kuulates EKA restaureerimiskoolis subjektide – täienduskoolituse kaasõpilaste kommentaare ja tagasisidet võimusuhte kohta võib kergesti kujuneda mulje, et nad on väga vastuvõtlikud kõigele uuele ja huvitatud tegevusvälja mitmekesisusest. Muinsuskaitse Nõukogus ja Kultuuriministeeriumi töögrupis osaledes kipub aga jääma mulje, et riik oma tegevusega või kohati tegevusetusega (näiteks 20. sajandi arhitektuuri kaitse alla võtmise aeglus) on saamas takistuseks muinsuskaitse tegevuses laiemalt.

Põhiliselt ei ole võim niivõrd kahe vastase konfrontatsioon ega ka nende vastastikune võitlus, kui „valitsemise“ küsimus. „Valitsemine“ tähistas indiviidide või rühmade käitumise suunamise viisi.¹²³ Selle Foucault väitega on üha kergem nõustuda. Kui nõudlus turul kasvab, subjektide võimekus areneb, aga riik, regulaatori ja järelevalvajana ei jõua sammu pidada, siis on oht, et varem või hiljem ei suudetagi enam käitumist suunata ja sealt edasi on vaid samm seadusetuseni. Võti valitsemise tugevdamiseni ei asu aga üksnes selle eest vastutavate ametite sees, isegi kui need (võimu) suhted on kehastunud ja kristalliseerunud mingis institutsioonis, tuleb nende põhilist pidepunkti otsida väljastpoolt seda institutsiooni.¹²⁴ Olen jõudnud arusaamisele, et laiema hulga poliitikakujundajate mentaliteedi muutmine – **muinsuskaitse lahtipookimine romantilisest tolmukorra alla mattunud artefaktidele rahuliku viimase riuli leidmise ja kinnisvaraarendajate jaoks tüütu kamba mainest on hädavajalik**. Esile tuleb tuua pärandihoiu tähtsus nii majandusliku väärtuse ja isegi innovatsiooni allikana, kui ka väärtusarendusliku distsipliinina. „Ühiskonnas elamine tähendab igal juhul elamist niisugusel viisil, et oleks võimalik toimida teiste tegevusele.“¹²⁵ Muinsuskaitse kui liikumine ja printsiip peab üles leidma või taasleidma oma toime kõikide (ja mitte ainult muinsuskaitse) subjektide tegevusele.

---

¹²² Samas, lk 298, 299.

¹²³ Samas, lk 299.

¹²⁴ Samas, lk 302.

¹²⁵ Samas, lk 303.

Foucault poolt välja pakutud võimusuhte analüüsimise küsimused ¹²⁶sobivad selle toime tugevdamiseks hästi. Selle elementideks on (autori kommentaar kursiivis):

- 1) Erisuste süsteem, mis võimaldab mõjutada teiste tegevust: juriidilised, majanduslikud. *Kas lisaks muinsuskaitse seaduses märgitud väärtuste (ajalooline, jne) on veel miski, mis eristab mälestist mittemälestisest? Prestiiz, turuhind, esitlusväärtus, vms?*
- 2) Eesmärkide tüüp, mida taotleavad need, kes teiste tegevusele toimivad. *Mulle tundub, et selle koha pealt tuleb meil kõige rohkem vaeva näha. Kipun arvama, et kõige levinum muinsuskaitseinspektori põhjendus ühele või teisele nõudele on, et „seadus ütleb nii“, ja mitte, et see vastab selle või teisele ühiskondlikule väärtusele. Muinsuskaitse eesmärkide ja väärtuste seletamine nii vara üle otsustajatele, poliitikakujundajatele kui ka reakodanikule on katkematu töö.*
- 3) Instrumentaalsed vahendid: kas võimu teostatakse sõna jõul järelevalvesüsteemide kaudu kindlate või muudetavate reeglite abil, materiaalsete vahendite abil. *Tuleb tunnistada, et instrumentide hulk, mis on täna subjektidele võimu esindajatel pakkuda on piiratud.*
- 4) Institutsionaliseerituse vormid: kõiki antud sotsiaalses koosluses esinevaid võimusuhteid reguleeriv ning teatud määral ka jaotav printsiip. *Kui ülesanne on suur ja koorem raske, siis kas sisemiste ressursside leidmine kõikides mälu ja pärandiga seotud asutustes – konsolideerimine või siis mõnede võimuelementide delegeerimine kodanikuühiskonna organisatsioonidele või miks mitte ka ettevõtetele on täiesti mõeldav.*
- 5) Ratsionaliseerituse määrad: instrumentide tõhusust ning tulemuste kindlust, või siis proportsiooni suhtelise maksumusega (võimaliku vastupanu ületamise kulukus). *See on mõte, mida tõenäoliselt kunagi pole Eestis võetud vaevaks arvutada. Mis oleks kogu mälestisena arvel oleva pärandi restaureerimise ja konserveerimise kogukulu? Mil määral on üldse võimalik mälestisi kaitsta, kui raha ei oleks probleem? Kui oleks teada maksimaalne võimalik, oleks kergem anda hinnangut ka tänasele tegevusele ja selle mõttekusele.*

---

¹²⁶ Samas, lk 305.

3.2 Võimusuhted, strateegiad ja tüliväärtus

Mis siis teha, kui eelmises peatükis vaagitud vaade võimusuhtele annab põhjuse ja võimaluse igast küljest muinsuskaitse kriitikaks? Ma pole kindlasti ainus, kes vaatab nõutult pealt minu jaoks kasvava olulisusega muinsuskaitse jõuetust. Mis oleks parim strateegia? „Niisiis võib strateegiat määratleda võidukate lahenduste valikuna.¹²⁷ Võimusuhte kese ja nende eksistentsi püsiv tingimus on teatav „allumatus“ ning neile olemuslikult vastutõrkuvad vabadused. Kui võimu teostamine asendub „võiduga“ vastase üle, muutuvad need (võimu) vastasteks.“¹²⁸ Et n-õ muinsuskaitsemaailm, mille moodustavad kõik asjaosalised, oleks võidukate lahenduste päralt ning teatav allumatus ei muutuks seadusetuseks, mis toob kaasa mälestiste ja väärtuste kao, on hädasti vaja võimusuhet muuta konsulteerivamaks ja tõsta riigi/institutsioonide kui võimukandja erialast ja dialoogipidamise võimekust.

„Tegelikult valitseb võimusuhte ja võitlusstrateegia vahel vastastikune jäljendamine, lõputu seosteahel ja pidev ümberlõkkamine. Iga hetk võib võimusuhte muutuda – ja teatud hetkedel muutubki – vastastevaheliseks konfrontatsiooniks.“¹²⁹ Konfrontatsioon on aga viimane asi, mida muinsuskaitse vajab, sest tänases võimu vahekorras jääks subjektidest sõltuv poliitiline võim solidaarseks subjektide huvide ja vähima ühisnimetaja ning madalaimate ühisväärtustega.

Iga üksiku objekti üle käiv vaidlus aga ja laiem ühiskondlik arutelu peaks olema õppeprotsess. Lisaks kultuurilisele väärtusele võib mälestisel olla ka „tüliväärtus“, väärtus vaidlusobjektina: „Objekti potentsiaal provotseerida vaidlusi ei ole ilmtingimata puudus, vaid oluline omadus ja seda saab mõõta argumentide ning debati intensiivsusega.“¹³⁰ Areng kipub ikka käima läbi afekti. Kahest kohtuastmest läbi käinud nn Turisti poe kaitse alla võtmise protsess oli igal juhul õppetund kõikidele osapooltele ja see tüli muutis oluliselt tegevusvälja – mõnele heidutavalt, mõnele julgustavalt.

Olles aga teadlik valdkonna konfliktisusest on võimalik sellega ka tegeleda.

Susan M. Pearce on välja pakkunud ühe võimaliku vaate pärandi üle tekkivate pingete allikatest ja olemusest (Tabel 1).

---

¹²⁷ Samas, lk 306.

¹²⁸ Samas, lk 308.

¹²⁹ Samas, lk 308.

¹³⁰ L. Schmidt, *Architectural Conservation: an Introduction*, lk 72.

Tabel 1: Tegevused, suhted ja esilekerkivad pinged ühiskonna ülesehituses, mis on seotud pärandi loomise/tekkega.¹³¹

	Pinge	Ajalugu	Loodus (maa ja maavarade kasutus)	Materiaalne kultuur	Usundid (religioossed, poliitilised, ideoloogilised)	Otsene poliitiline ja majanduslik surve	Iseteadlik kultuuri taasloomise viis
Indiviid	„meie“ ja „teiste“ vaheline konflikt	Püüd säilitada mälestusi, valikuline autobiograafia	Konkureerimine kindlustamaks kohane osa	Isiklik maitse, riided, asjad, suveniirid, ostukäitumine	Isiklikud uskumused	Isiklikud kompromissid	Valitud kooskõla ja vastuhaku hoiakud
Perekond	Inimlikud eksimused (ahnus, vuajerism, kalkus, nostalgia jne)	Kihk säilitada perekonna mälestusi, luua perekonna ajalugu	Tarbimisharjumuste loomine, mida nähtaks kohastena	Kodu interjööri valik, riided, reliikviad, ostukäitumine	Perekonna traditsioonid	Püüe parandada staatust, tihti tehnilise/materiaalsed tingimused	Ema päritolu, isa lood, põlvest-põlve teadmiste edasi andmine
Kohalik kogukond	Tajutatavad majanduslikud surved: tooraine, tööjõud, võlad jms	Päritolulugude ja kohasele-tuste valik	Valitud arusaameraldatud maa olemusest, ehitised, toit	Kultuuri loomine „vali ja sega“ moel (<i>pick a mix</i>)	Pidevalt muutuvate kohalike peretraditsioonide segamine	Püüd suunata kohalikku vimma ja vastuhaku surveks muutustele	Tunnustatud seniiorid: usujuhid, „suured“ tööandjad, kohalikud institutsioonid
Rahvusgrupp	Eliidi ja popkultuuri vastuolu; elektroonikast, reisimisest, turismist tulenev globaalse kommunikatsiooni kiirus	Päritolulugude loomine, „esivane mate“ juhitud diskursus	„Hästi korraldatud maa“, „hea toidu“ ja „korraliku töö“ narratiivide loomine	Materiaalsete sümbolite manipuleeritud kasutus; reliikviade loomine	Kultuurilise identiteedi kui täieliku maailmavaate konstrueerimine	„Traditsiooniliste eluviiside“ tajutav haavatavus; ohud käsitöökustele	Nende valik, kes on seadusega kutsutud kultuuri taaslooma, vastavad institutsioonid
Rahvus/riik	Meediahuvid Poliitiline ja sõjaline jõud Rahvastiku ja eluruumi surved	Oluliste ressursside rakendamine tootmaks valitud eliidi ajaloolisi narratiive	Rahvuslike narratiivide loomine (näiteks prantsuse köök jt)	Ikonide tekitamine masstootmise mõjud, toorme pinged; „kõrgkultuur“ ja kunst	Kaasa- ja väljaarvamise hoiakute valik ja nende „päris“ mõju	Seisukoha tootmine on olulisem kui tarbimine kujundamine; maksukorraldus; sisemised allasurumised	Riiklik haridussüsteem; Kultuurijuhtimine agentuurid; nende roll hierarhias
Maailm	Elukutselised ja muud	Suurte narratiivide konkurents, mis sisaldab kontseptsioone nagu uuskoloniaalne, lääne, orientaalne	Valik narratiividest, mille üle vaieldakse/mida lepitatakse näiteks Unesco maailmapärandi nimekirja	Maailmataseme ikonide loomine näiteks Mona Lisa	Suurte konkureerivate süsteemide – kristlus/islam/judaism; kapitalism/kommunism loomine;	Piiriülelset tegutsevate ettevõtete tegevuse lubamine; sõjad, terrorism	Rahvusvahelised organisatsioonid; reisimine ja kommunikatsioon; rahvusvaheline meedia; survegripid; mõttekojad

¹³¹ S.M Pearce, The Making of Cultural Heritage, Values and Heritage Conservation. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000, lk 61.

Seda tabelit järgides tuleks püüda pingeid erinevates ühiskonnagruppides ka ennetada. Muinsuskaitse tippjuhtide hulgas on kõigile teada üks protsess, mis kujutab endast keerulist ja mahukat läbirääkimisprotsessi – UNESCO maailmapärandi nimekirja koostamine, kus lisaks väärtuste kaalumisele toimub ka (geo) poliitiline võitlus. Oma kõige suurema uhkuse allika nimel ollakse valmis suuremaks võitluseks. „Nimekiri (Unesco maailmapärand) koosneb niisama hästi selle sisust, kui ka õppe- ja läbirääkimisprotsessist, mis selle koostamine põhjustas.“¹³² Globaalse nimekirja koostamisel peetakse loomulikuks, et dispuuti kaastakse lisaks erialaekspertidele diplomaadid ja poliitikud. Sama kogemus tuleks kasuks ka kohalike igapäevaotsuste tasandil. Sest: „Inimloomingu geeniuse meistritööde konserveerimise edukus sõltub meie võimekusest suhelda, läbirääkida ja kasutada pärandit loominguliste protsesside algena.“¹³³

---

¹³² L. Arizpe, Cultural Heritage and Globalization, Values and Heritage Conservation, lk 37.

¹³³ Samas, lk 37.

4. Subjektide võim objektide üle

Pärandi loome, sellega seotud võimalike konfliktide lahendamise, poliitika, võimu, väärtuste määratlemise ja kõige muuga, millest eelnevad kolm peatükki räägivad, tegeleb inimene – üks või mitu. Seega, inimene otsustab. „Kunst valitseb omaenda sfääris suveräänselt tarkusena ning ei ole oma objekti poolest allutatud ei tarkusele, mõistlikkusele ega ühelegi muule loomutäiusele. Kuid subjekti kaudu, kelles ta eksisteerib (inimese kaudu ja inimeses) on kunst allutatud – nimelt väliselt allutatud – inimliku subjekti hüvele.“¹³⁴

Inimeste vahetu omavaheline suhtlemine ja suhe keskkonnaga on loonud kultuuripärandi, selle keskmes on erineva kaalu ja tähtsuse ning tähendusega väärtused. „Väärtuste subjektiivne hindamine, ümberhindamine ja tähtsuse järjekorda seadmine nii teadlikult kui alateadlikult toimub järjepidevalt.“¹³⁵

Väärtused muutuvad koos inimestega. Üks viis tsiviliseeritud kultuuripärandiga hakkama saada on inimesi selle juurde juhendada (*stewardship*).

„Enamgi veel, inimkultuur on pidevalt edasi arenev moodustis (*construct*), mida ei ole võimalik säilitada seisundina, muutumatuna pika aja jooksul ja see omadus töötab vastu juhendamise eeldusele.“¹³⁶ Muutused kultuuris toovad vältimatult kaasa muutused väärtustes ning see omakorda määratleb mälestiste juhtimise (*management*).

Oleviku paigutamine pärandi üle otsustamise keskmesse kasuks räägib ka see, et me ei suuda täna ette aimata, milliseid väärtusi tulevased põlvkonnad oluliseks peavad. Saame ainult olla kindlad, et need kindlasti ei ole samad, mis täna. Seega, **me kujundame minevikku oma kujutluses ikka iseenda jaoks.**

Usun, et see, et kultuuripärandi objektide saatus – säilimine ja kasutus sõltub ainiti subjektide – omanike, pärandi kasutajate ja kaitsjate tänastest tegevusest või tegevusetusest, ei vaja teaduslikku tõestamist. **Meie pärand allub meie kollektiivsele tahtele ja ühishuvidele ning -väärtustele.** Küsimus on pigem, kuidas meie tänane tegevus või tegevusetus ning valikud mõjutavad ajas pärandi edasiandmist. Kas ta kandub edasi

¹³⁴ J. Maritain, Kunstniku vastutus. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 29.

¹³⁵ D. H. R Spennemann, Beyond „Preserving the Past for the Future“: Contemporary Relevance and Historic Preservation. - CRM: The Journal of Heritage Stewardship. Volume 8, Numbers 1 & 2, 2011, National Park Service, USA. <http://www.nps.gov/CRMjournal/Summer2009/view1.html> (Vaadatud 28. II 2014).

¹³⁶ Samas.

selles vormis ja olukorras nagu ta on meieni jõudnud või mitte? Kas meie hoolime? „Pärandiobjekti omamine ja selle eest hoolitsemine suurendab üldjuhul objekti omaja mainet ühiskonna kõikidel tasanditel. Üksikisiku puhul näitab see, et peale jõukuse on tegemist sotsiaalselt ja kultuuriliselt hooliva inimesega.“¹³⁷

Nagu varem mainitud on selles osas justkui muinsuskaitsega Eestis korras, kõik on arvel – meil on teada tänane seis kaitse alla kuuluvatest mälestistest. Hinnang nende olukorrale on aga vastupidine – kõik ei ole korras.

Illustreerimaks subjektide võimu objektide üle sobib hästi väljavõtte mälestiste registrist. Eesti ehitismälestiste 2008, 2010 ja 2012 olukorra kõrvutamisel on võimalik näha muutuseid nii paremuse kui halvenemise poole. Kuna erinevatel aastatel on MKA hinnang antud erinevale hulgale mälestistele (2008 – 2945; 2010 – 3171; 2012 – 3594), siis võrreldavuse huvides tõin välja proportsionaalse olukorra.

Tabel 2. MKA hinnang ehitismälestiste olukorrale 2008, 2010 ja 2012¹³⁸.

Aasta\olukord	Hävinenud, varemets, rikutud	Avariiline	Halb	Rahuldav	Hea	Restaureerimisel
2008	1%	12%	21%	42%	20%	4%
2010	1%	16%	21%	38%	17%	7%
2012	2%	16%	19%	39%	16%	8%

Nagu näha, on isegi nelja-aastases tsüklis muutused märkimisväärsed – nii negatiivses, kui positiivses otsas on muutus kahekordne. Hävinenud, varemets ja rikutud mälestiste hulk on kahekordistunud, nagu ka restaureerimisel olevate hoonete arv.

Halvas ja avariilises seisukorras mälestistest (2012 kokku 918) 72% on eraomandis, 14% riiklikus, 9% kuuluvad kohalikele omavalitsustele ja 5% on rentnike/kasutajate valduses. Otsus selle meie ühisesse pärandisse kuuluva vara (kinnisvara) saatuse üle on tema omanike ja valdajate kätes, peades, südames. Riiklike mõjutusvahendeid isegi riigi enda omandis oleva vara säilitamiseks on napilt. Mis aitaks?

¹³⁷ K. Konsa, Milleks meile pärand, lk 2185.

¹³⁸ Väljavõtte MKA Kultuurimälestiste riiklikust registrist, seisuga 03.XII 2013.

5. Lahendus – väärtusarendus

„See, mis teeb inimese puhtalt ja lihtsalt heaks,
on tema tegude headus,
kuna need väljendavad tema tahet.“

Jaques Maritain, *Kunstniku vastutus* (1961)

Igaüks võib välja arendada oma väärtuste loetelusid või tüpoloogiaid, kuid laias laastus võib väärtused jagada sotsiaal-kultuurilisteks (ajalooline, kultuuri/sümboolne väärtus, sotsiaalne, spirituaalne, esteetiline) ja majanduslikeks (kasutus/turuväärtus, mitteturuväärtus (väärtus olemasolust, parandamisväärtus, tulevikuvõimalus). „Kõik väärtused, mida parandile omistatakse on tegelikult poliitilised, nad on osaks võimuvõitlustest ning määravad parandi saatuse tulevikus.“¹³⁹ Mis sunnib veel kord rõhutama avalikkuse kaasamise vajadust – poliitiliseks kapitaliks on valijagruppide sümpaatiat. **Kultuuri kapitali (väärtuste) konverteerimine poliitiliseks kapitaliks eeldab visiooni, motivatsiooni ja organisatsiooni olemasolu.** Meil justkui on nad kõik olemas, kuid mitte piisaval määral.

Mitte ainult muinsuskaitstjad vaid ka arhitektid, kunstnikud ja muusikud on avaldanud oma muret kultuuri ja kultuuriparandi juhtimise üle. Ja ma tegelikult jagan Margit Mutso soovi, et kui meie kultuurikiht oleks paksem, kui meie ehituskultuur oleks kõrgem ja (oma)valitsuste juhid vastutustundlikumad ning hingega töö juures¹⁴⁰, siis ... mis siis kõik hästi olla võiks. Ainult, et see kõik ei ole isetekkeline. Kultuurikiht vajab lisaks kõigele muule ka aega. Muud aspektid aga juhtimist –juba öeldud visiooni, motivatsiooni ja organisatsiooni.

Parandi käsitlemine protsessina ning selle protsessi demokratiseerimine ning viimine kogukonnatasandile – üksikisikute võimustamine eeldab aktiivset tegevust inimeste harimisel ja teavitamisel. Kuna propaganda ja ideoloogiatöö on tänapäeval liiga ülevallt-alla ja muutuste juhtimise negatiivse tajuga protsessid ning need ei viiks ka soovitud tulemuse – kõikehõlmava kaasamise ja dialoogini, siis näen lahendust pigem kahes kaasaegsemas protsessis: **strateegilises kommunikatsioonis ja väärtusarenduses.**

---

¹³⁹ R. Mason, *Assessing Values in Conservation Planning Methodological Issues and Choices*. *Assessing Values of Cultural Heritage*, lk 11.

¹⁴⁰ M. Mutso, Üks mõte parandiaasta lõpuks. – *Sirp*, 19.12.2013.

Strateegiline kommunikatsioon on tegevus, mille käigus lepitakse ennekõike kokku, mis on iga kommunikatsiooniakti **soovitud tulemus**. Mõõndes vajadust pärandihoiu valdkonda viia suurema hulga inimesteni ja teha neist kaasosalised selle üle peetavas arutelus on vaja esmalt leppida kokku, mida soovime saavutada. Siis valida selleks viisid, sõnumid ja vahendid ning kommunikatsioon ellu viia.

Strateegilise kommunikatsiooni vastandiks on juhuslik kommunikatsioon, mis enamasti kirjeldab tänast olukorda Eestis. „Empiirilise uurimistöö tulemused osutavad sellele, et vastandlikud vaated pärandile saavad alguse kommunikatsiooni vähesusest huvirühmade vahel. Sama ajal toimub tähenduste ja tõlgenduste ametlikuks muutmine n-ö võimupõhiselt. Seetõttu puudub pärandiga seotud poolte vahel dialoog.“¹⁴¹

Kommunikatsioon eeldab kommunikaatorit – kedagi, kes sõnumeid edastab ja arutelusid algatab. Kes need võiks olla? Ega neid inimesi välja ei mõtle – kasutada tuleb olemasolevaid. Neil lihtsalt peab tekkima motivatsioon oma erialaseid teadmisi ja oskusi avalikkusega jagada. Mitte moraliseerida ja inimestele nende kohustusi mineviku ja tulevaste põlvete ees meelde tuletada, vaid rääkida tänastest väärtustest, kasust tänastele omanikele.

„Selline moraalselt kohustatud pärandihaldus on tekitanud laiemas avalikkuses usaldamatust ning tahtmatust pärandit austada ja hinnata. Jätkusuutlik pärandipoliitika ei tohiks näha omanikes pärismaalasi, kes peavad avaliku huvi tõttu hooneid säilitades teatud ajalooetappi jääma ja ajastutruu autentsuse säilitama. Sellesse on omakorda sisse kirjutatud väärtuste konflikt, sest kultuuri põhiloomuseks on muutumine.“¹⁴²

Võimaluse andmine muutuste juhtimiseks oleks oluliseks motivatsiooniks neile, kes siiralt valdkonna käekäigu pärast muretsevad. Muutuste juhtimiseks on meetodeid mitmeid. Muinsuskaitse ümarlaua endine juht on teinud ettepaneku: „On ju vana tõde, et hea tööga võib saavutada palju ka reglementeerimata keskkonnas ja hästi reglementeeritud-administreeritud keskkonnas ei saavutata midagi, kui puuduvad positiivne programm ja koostöö.“¹⁴³ Positiivse programmi koostamiseks sobib hästi ka näiteks lähenemine väärtusarenduse kaudu.

---

¹⁴¹ H. Sooväli-Sepping, Kelle oma on pärand, lk 2230.

¹⁴² Samas, lk 2231 – 2233.

¹⁴³ M. Orava, Muinsuskaitse piits ilma präänikuta. – Sirp, 05.09.2013.

Väärtusarendus, kui protsess, on suunatud inimeste moraalsete ja sotsiaalsete väärtuste hoidmisse ja arendamisse ning see ei erine oluliselt muinsuskaitse olemusest. Võiks isegi öelda, et muinsuskaitse või pärandihoid ongi osa väärtusarendusest.

Moraalsed väärtused nagu ausus, hoolivus, õiglus, inimväärikus, lugupidamine iseenda ja teiste vastu¹⁴⁴ on kõik kehtivad ka „Uue pärandi“ inimõiguste keskses (õigus kultuuripärandile) raamistikus.

Sotsiaalsed väärtused (vabadus, demokraatia, õigusriik, solidaarsus, vastutus, kultuuriline mitmekesisus, võrdne kohtlemine) on samuti printsiibid, mis on vältimatud edukaks dialoogiks pärandi vallas.

Ajaliselt oleme just hetkel soodsas positsioonis, et ühiskonnas muutusi esile kutsuda. Eesti Inimarengu Aruande 2012/2013¹⁴⁵ väärtuste peatükk viitab sellel samuti: „Sotsiaalmajanduslikust arengust tingitud kultuuriline muutus toimib kahes faasis: industrialiseerimine (sh nii ühiskonna kui võimu sekulariseerimine) toob kaasa ilmalik-ratsionaalsete väärtuste tähtsuse suurenemise, postindustrialiseerimisega kaasneb eneseväljendamist ja autonoomiat rõhutavate väärtuste esiletõus.“¹⁴⁶ Viimane iseloomustab meie ühiskonna arengufaasi hästi ja see annab võimaluse just kunstikategooriatele.

Üksikisiku tasandil on aga väärtusarendus mõni samm taga pool kollektiivsest. Sellele viitab ka Inimarengu Aruande kokkuvõte¹⁴⁷ – ühiskonnana oleme hakkama saanud paremini nende ülesannetega, mis eeldavad ühiseid väärtusi, otsuseid ja tegutsemist (meediavabadus, majandusvabadus, haridus) ning saatusekaaslastest kehvemini on meil asjalood valdkondades, mis eeldavad üksikisiku tasandil väljakujunenud väärtusi ning tegutsemist (tervis, sallivuse). Igapäevaseid otsuseid tehes (milleks oma vara ja pärandi üle otsustamine on) lähtume aga (eriti, kui isiklikud ja ühised väärtused vastanduvad) oma, isiklikest arusaamadest ja püüame neid põhjendada, tihti isegi välja vabandada. Kui kultuuripärand ei jõua isiklike väärtuste tippu, siis ei saa väga kultuursest ühiskonnast ja ühisväärtustest ka rääkida.

---

¹⁴⁴ Eesti Ühiskonna Väärtusarendus 2009 – 2013.

<http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179765/Eesti+%FChiskonna+v%E4%E4rtusarendus+2009-2013.pdf> (vaadatud 29. IV 2014).

¹⁴⁵ Eesti Inimarengu Aruande 2012/13. Eesti Koostöö Kogu, 2012. <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/05/EIA20122013.pdf> (vaadatud 29. IV 2014).

¹⁴⁶ R. Inglehart, Culture shift in advanced industrial societies. Princeton: Princeton University Press, 1990.

¹⁴⁷ Eesti Inimarengu Aruande 2012/2013. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 2012, lk 194, <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/05/EIA20122013.pdf> (vaadatud 29. IV 2014).

„Muinsuskaitse ei võrdu ainult palgi, krohvi, maalingute ja tegevuslubadega. Restaureerimine on vaid üks osa muinsuskaitse tööst, kuigi sellisena omakorda taas jälg tänapäeva inimeste väärtushinnangutest. Muinsuskaitseametil peab olema jõudu, aega ja võimalust kaasata piisavalt inimesi, et tegeleda muinsuskaitse peamise eesmärgiga – kultuuripärandi mõtestamise ja väärtustamisega, selleks et tulevased põlved saaksid ka praegust pärandikaitset näha kui edulugu.“¹⁴⁸

Konkreetsed väärtusarendusprogrammi väljatöötamine pärandihoiu valdkonnas ning kommunikatsiooniplaani koostamine peavad siinkohal aga jääma edasiste arutelude ja magistritööde kanda. Oluline on aga, et kõik see väljenduks tegudes.

---

¹⁴⁸ R. Alatalu, Muinsuskaitse kui rajaleidja ja teejuht. – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2203.

Kokkuvõte

„Ajaloo objektiks ongi inimsubjekt ise.“

Paul Ricoeur, *Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos* (1955)

Eesti ühiskond on 22 iseseisvusaasta jooksul läbi teinud väga kiire väärtuste muutuse. Meie ühine – ühiskondlik moraalitunnetus on muutunud väga nõudlikuks ja ka tähelepanelikuks.

Muinsuskaitse üks põhilisi läbivaid jooni on ühise kultuuriväärtuse säilitamine, see saab toimuda vaid läbi subjektide iseseisva tegevuse ning seetõttu tuleks tegeleda mitte nii palju muinsuskaitse väärtuste propageerimisega kui just omanike, valdajate, ehitajate, restauraatorite, järelevalvajate, reguleerijate väärtusarenduse ja harimisega.

Sest nagu Paul Ricoeur ütleb: „See, mida ajalugu lõppkokkuvõttes seletada ja mõista tahab, on *inimesed*. Minevik, millest me oleme kaugenenud, on inimeste minevik. Ajalisele distantstile lisandub niisiis see eriline distant, mis tuleneb sellest, et *teise* näol on tegu teise inimesega.“¹⁴⁹

Igapäevaselt on inimese asemel aga fookuses objektid. Näha muinsuskaitse ja konserveerimise ülesandena vaid mälestiste funktsionaalsuse taastamist – et hoone oleks kasutatav ja maal eksponeeritav, on muinsuskaitse diskursuse algus ja lõpp. Kaasaegse restaureerimisfilosoofia suurkuju Cesare Brandi arvates algab kõik sellest, et me tunnustame ja respekterime kunstiteoseid kunstiteostena – inimloovuse kõrgeima saavutustena, millel on mõju vaatajale.¹⁵⁰ „Iga tegevus kunstiteose suhtes, kaasaarvatud selle restaureerimine, sõltub sellest, et me tunnustame seda kunstiteosena.“¹⁵¹

Inimest ja kunsti ning kunstiajalugu ratsionaalselt ja teaduslikult objektiivsena polegi võimalik võtta. Muinsuskaitse, kui kunsti ja ilu jätkuvuse tagaja vajab aga vastutustundlike hooldajaid ja giide. See, mida Ricoeur ütleb ajaloolase kohta peab kehtima iga muinsuskaitseja kohta: „Just seepärast ei ole too subjektiivsus omakorda *suviline* subjektiivsus, vaid just ajaloolase *oma* subjektiivsus. Tähtsuse hindamine, kausaalsusskeemide kompleks, kandumine teise, kujuteldavasse olevikku, sümpaatia teiste inimeste ja väärtuste vastu ning viimaks võime kohata ligimest möödanikust – kõik see

¹⁴⁹ P. Ricoeur, *Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos*, lk 101.

¹⁵⁰ C. Brandi, *Theory of Restoration*, lk 47.

¹⁵¹ Samas, lk 48.

annab ajaloolase subjektiivsusele rikkalikumalt kokkukõlasid, kui seda on näiteks füüsiku subjektiivsusel. Kuid see subjektiivsus pole sellegipoolest *sihitu* subjektiivsus.¹⁵²

Eesti muinsuskaitse tuleb tuua 21. sajandisse – erinevuste ja erimeelsuste sajandisse. Parafraseerides Cornelius Gurlitt'i: kõik, mis me täna loome ja teeme on 21. sajandist, see ei saa kunagi olla 13 sajandist. See tähendab eelkõige muinsuskaitse tagasitoomist avaliku huvi ja -debati tsooni.

On ilus mõelda, et muinsuskaitse on apoliitiline tegevusala, kus eksperdid teevad otsuseid. Kahjuks pole see nii. Tegemist ei ole küll parteipoliitilise või ideologiseeritud maailmavaate küsimusega, aga ainuüksi konstateerides erinevate huvide, huvigruppide ja vajaminevate otsuste hulka, saame aru, et tegemist on poliitiliste valikutega. Paljuski sõltub valitute ja otsustajate poliitilisest tahtest. Neil on väga raske minna vastuollu laiemal kogukonna soovidega ja seetõttu peakski pärandi küsimused olema aktiivsema ühiskondlikku arutelu põhjustajaks.

Muidugi tuleb hoiduda mineviku politiseerimisest, natsionaliseerimisest jms, aga hoiduda ei ole võimalik avalikust debatist ja nn rahvavalgustuslikust tegevusest. Samamoodi ei ole võimalik hoiduda pärandi toomisest tänasesse päeva – näidata tema nii kultuurilist kui majanduslikku väärtust olevikus.

Seda on kerge teha geograafilise asukoha põhised. Isegi globaliseerivas maailmas ja „juurteta“ ühiskondades on isiklikul tasandil inimese kohatunnetus ja päritolu seotud kuulumisvajaduse ja enesemõtestamisega. Ükskõik, kas ajutiselt (isegi turistina) või eluks ajaks otsime me endale kohta, mis ühtiks meie arusaamaga elukvaliteedist – olgu see siis kesklinn või ääremaa. Kogukond ja kultuur on igal juhul oluline osa sellest.

Kohatajul on suur roll ka meie identiteedi kujunemisel ning seetõttu oleme läbi kohtade, hoonete, lähedalasuvate mälestiste kaudu kõige avatumad päranditeadlikkusele. Kui miski on osa meie identiteedist, meie enesehukusest või kogukonnast, siis me ei küsi selle hinda.

„Igaühel meist on õigus tajuda meid ümbritsevat tegelikkust mitte ainult suhtelisena, vaid ka oma moodi.“¹⁵³ Läheneda võib mitmeti – mikrotasandilt just mainitud kohatunnetuse kaudu, aga jätkuma peab ka neid, kes vaatavadki maailma ideaalpildis. „Muinsuskaitse, millest unistan, ei tõesta midagi ega teeni kedagi, ei ürita kinni püüda faktide seast

---

¹⁵² P. Ricoeur, Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos, lk 102.

¹⁵³ J. Maiste, Vabadus mäletada, lk 783.

iseloomulikku ega artefaktide seast erandlikku, vaid seisab keset kultuuriks mõtestatud elu ning kõneleb oma valitud sümbolite kaudu väärtustest, mis on meile kõigile olulised.“¹⁵⁴

Valitud sümbolite kõrval peavad muinsuskaitsest rääkima kõlavama häälega ka kõik need, keda saab valdkonna eksperdiks nimetada. Aga see rääkimine peab siis aset leidma mitte oma vahel vaid kõigi osapooltega. Suutmatus hakkama saada demokratiseerumisega viib muinsuskaitse marginaliseerimise ja stigmatiseerimiseni. Pärandi kasutaja, vaataja, nautijaga tuleb pidevalt tegeleda.

Objektist teeb monumendi või mälestise tema väärtuste kogum, mis tekib aja jooksul. Alois Riegli sõnul: „Mälestise omadused tulenevad ainult sellest, kuidas seda vastu võetakse, see tähendab läbi vaataja taju ja refleksiooni.“¹⁵⁵

Subjektiiivse taju ja refleksioonita ei ole ka objektiivsete objektide olemasolul mõtet. Me peame leidma endas enesekindluse tunnistada pärandi ja väärtuste subjektiiivset loomust ning õppima sellega elama – vaieldes, kaaludes, kuid alati tegutsedes selle säilimise nimel.

---

¹⁵⁴ Samas, lk 790.

¹⁵⁵ L Schmidt, Architectural Conservation: an Introduction, lk 47.

Lõppsõna

Kogu selle eelneva arutluse käigus õppisin, et

- „Restaureerimine ei peaks välistama restaureerimist tulevikus, vaid hoopis seda võimaldama.“¹⁵⁶
- Muinsuskaitse peab olema **avalik teenus**, nagu iga teine – kaasav, ühiseid hüvesid loov.
- **Vanusest tuleneb väärtus** – mida vanem on objekt, seda rohkem kipume talle andma õigust eksisteerida tema tänases seisundis. Mida uuem, seda rohkem kipume andma õigust muudatusteks tema autorile või omanikule.
- See on küll võibolla väga spekulatiivne järeldus, aga **muinsuskaitse rolli nõrgenemine võib olla märk väga elujõulisest kaasaegsest kultuurist**. Selle allasurumine oleks kultuurile ju kahjulik.
- Kui me mööname, et muinsuskaitse seisneb selles, kuidas me asju (objekte) vaatame, tajume, väärtustame, tähtsustame, siis **on alati tegemist subjektiivse – inimesest lähtuva tegevusega ning pärand viisil või teisel alati mittemateriaalne**.
- Pärandihoid ei ole mitte teatri riiehoiu tüüpi hoid vaid lastehoiu tüüpi – kus **kõik osapooled panustavad ja vastutavad**, selleks, et kasvaks iseseisev, kultuurne ja terve inimene.
- „**Imetlemistväärt** terviklikku keskkonda napib.“¹⁵⁷
- „Kõige suurem ketserlus on restaureerimine fantaasiat kasutades.“¹⁵⁸
- „Vaid siis kui uus urbanism **loobub harmoonia üldise koostoime taotlusest** saab ta pinged ja konfliktid, mis lõhuvad ajaloolist linna, muuta **uueks kvaliteediks ja võimalusteks**.“¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ C. Brandi, Theory of Restoration, lk 57.

¹⁵⁷ M. Mutso, Üks mõte pärandiaasta lõpuks. – Sirp, 19.12.2013.

¹⁵⁸ C. Brandi, Theory of Restoration, lk 64.

¹⁵⁹ H. Foster, Design and Crime (And Other Diatribes). London: Verso, 2003, lk 48.

Summary

The Relationship between Objects and Subjects in Heritage Protection. Values and Power Relations.

SUMMARY

Siim Raie

The author of the thesis has chosen the topic due to personal experiences as a representative of the owner of cultural monuments. In the course of the long term relationship, including all kinds of renovation and conservation works, with relevant state and local institutions, the cultural values and significance of the objects have never been under discussion. Only the technical aspects of renovation have been debated. Why is it so, is the question.

The first part of the thesis takes two pairs of conceptions under discussion – object and subject; values and heritage. The author looks at these issues in the light of contemporary heritage theories and as well from personal perspective and local, Estonian heritage protection practices. As he feels, that there is general lack of understanding of the role that values play in defining cultural heritage and the context of heritage. All these terms are often used but too often taken as self-evident or without noticing the changed context surrounding 21st century thought.

The author refers a lot to the research and work done by Getty Conservation Institute (LA) in recent years. Learning from it, he states that the challenges of conservation field are not drawn from objects and sites but form context into which the society at large puts them. These contexts are the values attributed to them by public, the functions that monuments serve in society and their use. These are the real sources of significance and reason for conservation in every possible meaning. Any discussion over heritage and conservation should start form discussing values and significance.

The first thing to admit when stewarding people through history is to recognize constant change – despite human aspirations to eternal beauty, longevity and stability, it has become more and more evident that it is not achievable.

Economic value as a common denominator takes longer attention of the author. He discusses it from the viewpoint of economic value as resource, as an asset and also of price as single possible measure of value. In addition also the idea value of heritage is considered. Looking at heritage protection itself as an idea it should exist for the sake of adding cultural value to objects and therefore also adding economic value.

Second half of the thesis focuses on the relationships between objects and subjects – through the perspective of conflict of values and power relations. Longer attention is put on the authorized heritage discourse and the concept of new heritage. The difference of those two approaches lies in looking at the heritage as anything that has been reached current generations and not something that we wish to preserve and pass on to the future generations. This broader approach gives more attention to significance and meaning over material object. It also gives an opportunity to see heritage as a change management discipline – making choices in inevitably ever-changing society.

The new heritage puts it all into the context of human rights – right to culture and therefore to the cultural heritage is seen as fundamental right of everyone. It also brings in globalization – in addition to the local and national issues, also cross-border heritage matters have to be addressed. More and more of culture and creativity is independent from certain geographic or national origin. New, global commonalities are both in creation as well in distribution of culture. Heritage could and should be the source of living culture. What has been the source of local pride should become also our global pride.

If heritage symbolizes something that is not in connection with today's perception of time and place, these connections should be made. Renewal of meaning and bringing it up to date are crucial for the preservation of heritage.

One of the conclusions that the author makes is, that it is both the beginning and the end of the heritage discourse if only the restoration of the functionality and usability of an object or site is seen as the task.

One added task of heritage is need to redefine itself. Inevitable part of this redefinition is dealing with democratization of the process of heritage. Heritage can become own, part of identity, only if it provides personal involvement and experience.

The author comes to a conclusion that the heritage discourse in Estonia is overly objective and objectified. There is strength and will to deal only with objectively measurable, factual proven frameworks. Too little or no room is left for subjective argumentation and so called new functions (integration of the society, economic impact, national identity, role in education).

In order to attach these functions to the heritage it has to be made comprehensible to wider audiences. Bringing its significance to present is unavoidable, showing its potential as a source of innovation sensible.

Putting present at the middle of decisions made over heritage is only reasonable because it is impossible for us to predict the values of future generations. So, we deal with and research past only for our current interests.

For directing the discourse and managing democratization the author suggest to make more use of strategic communication and involve heritage in value-development processes.

As a conclusion, human creation, art and art history will never be grasped in scientifically objective and rational way, it will always depend on the subjectivity of present generation. Heritage management as the continuation of art and esthetic values needs responsible stewards and guides. Heritage movement (both private and state institutions) can be the mediator of these values in the society in between history and as well communities.

Kasutatud kirjandus:

Raamatud:

- Alatalu, Riin, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986 – 2002: rahvuslikust südametunnistusest omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012.
- Baudillard, Jean, Passwords. London: Verso, 2003.
- Brandi, Cesare, Theory of Restoration. Firenze: Nardini Editore, 2005.
- Foster, Hal, Design and Crime (And Other Diatribes). London: Verso, 2003.
- Foucault, Michel, Teadmine, võim ja subjekt. Tallinn: Varrak, 2011.
- Hattenhauer, Hans, Euroopa Õigusajalugu. Tartu: Juura, 2007.
- Jokilehto, Jukka, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010.
- Maritain, Jaques, Kunstniku vastutus. Tartu: Ilmamaa, 2012.
- Pojman, Louis P., Eetika. Õiget ja väära avastamas. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005.
- Schmidt, Leo, Architectural Conservation: an Introduction. Berlin, Bonn: Westkreuz-Verlag, 2008.
- Smith, Laurajane, Uses of Heritage. London, New York: Routledge, 2006.

Artiklikogumikud:

- Aeg ja ruum. Uue muinsuskaitse poole. toim: Randla, Anneli, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia 2009
- Assessing Values of Cultural Heritage. Ed: de la Torre, Marta, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002
- CRM: The Journal of Heritage Stewardship. Volume 8, Numbers 1 & 2, National Park Service, USA, 2011.
- CRM: The Journal of Heritage Stewardship. Volume 6, Number 2, National Park Service, USA, 2009.
- Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009.
- Values and Heritage Conservation. Eds: Avrami, E., Mason, R. de la Torre, M., Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000

Artiklid

- Alatalu, Riin, Muinsuskaitse kui rajaleidja ja teejuht. – Akadeemia 2013, nr 12.
- Inglehart, Ronald, Culture shift in advanced industrial societies. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Konsa, Kurmo, Milleks meile pärand? – Akadeemia 2013, nr 12.
- Konsa, Kurmo, Heritage as a Socio-Cultural Construct: Problems of Definition - Baltic Journal of Art History vol 6, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013
- Ricoeur, Paul, Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos. – Tuna nr 2, 2002
- Sooväli-Sepping, Helen, Kelle oma on pärand? – Akadeemia 2013, nr 12
- de la Torre, Marta, Mason, Randy, Economics and Heritage Conservation: Issues and Ideas on Valuing Heritage – Proceedings of the US/ICOMOS International Symposium, Washington: US/ICOMOS, 1999.
- Maiste, Juhan, Vabadus mäletada. – Akadeemia 2010, nr 5
- Mutso, Margit, Üks mõte pärandiaasta lõpuks. – Sirp, 19.12.2013

Uuringud:

- Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013, Tallinn, Eesti Koostöö Kogu, 2012, <http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/05/EIA20122013.pdf>
- Eraomandisoleva kinnismälestise hoidmine, koostajad: Tafel-Viia, Lasur, Viia, Terk, randla, Mändel, Orro, Naris, Hansar, Tallinna Ülikool, Eesti Kunstiakadeemia, 2014.

Internet:

- Burra harta. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- Eesti Ühiskonna Väärtusarendus 2009 – 2013, <http://www.eetika.ee>
- Euroopa Nõukogu konventsioon kultuuripärandi väärtusest ühiskonnale. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>
- International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (the Venice Charter 1064). http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf
- Postimees: <http://www.postimees.ee/577722/kohus-riik-rikkus-turisti-valuutapoe-suhtes-pohiseadust>
- The Nara Document on Authenticity. www.whc.unesco.org/document/9379

Lisa 1

Tabel 1. Objekti ehitismälestiseks tunnistamise kriteeriumid¹⁶⁰:

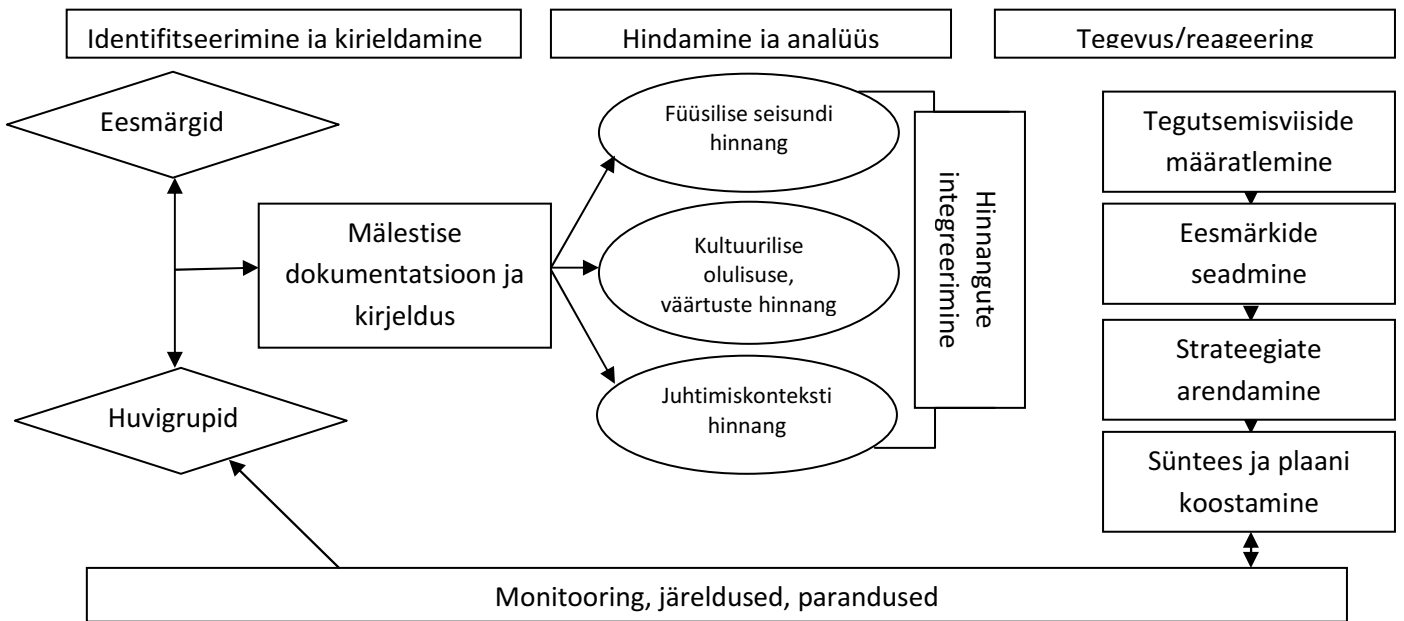
<i>Kriteerium</i>	<i>Kriteeriumi selgitus</i>
1. Vanus	Perioodile tüüpiline, silmapaistev või erandlik ehitis (1300 - 1630, 1631 - 1800, 1800 - 1860, 1860 - 1900, 1900 - 1940, 1940 - 1990).
2. Autentsus ehk ehedus	Algupärane arhitektuurne lahendus ja konstruktsioonid on võimalikult maksimaalselt säilinud, aktsepteeritav on ka arengule põhinev ümberehitus või täiendus.
3. Tähtsus ajaloo- ja kultuuris	Ehitis või ehitiste grupp on seotud oluliste ajaloo- ja kultuuriprotsesside ja sündmustega Euroopa, Eesti, maakonna või asustatud punkti tasandil.
4. Seos üldtuntud isikutega	Ehitise on projekteerinud, ehitanud tuntud arhitekt, ehitusmeister. Lisaväärtuse võib anda, kui hoones on elanud tuntud isik või ehitis on seotud tuntud ajaloo- ja kultuurisündmusega.
5. Interjöõri või sisseseade säilivus	Elu- või ühiskondlike hoonete puhul arvestatakse tervikliku sisekujunduse, tööstushoonete puhul vastava sisseseade olemasolu ja säilivust.
6. Terviklikkus ehk ansambelilisus	Objekt kuulub terviklikku ehitiste kogumisse, mis moodustab ansambli või tööstushoonete puhul olulise osa tehnoloogilisest tervikust.
7. Funktsiooni järjepidevus	Ehitis kannab edasi oma algset funktsiooni.
8. Silmapaistva mõju või sümbolise tähendusega hooned	Oluline ehitis või ehitiste kogum, mis on seotud vastavas kohas asustuse tekke, selle planeeringu ja arenguga. Ehitised, mis on olulist rolli mänginud kohalike traditsioonide ja eripärade kujundamisel (koolid, kirikud, rahvamajad, kõrtsid, postijaamad, jne).
9. Haruldus	Ehitis on vastava liigi või ehituskunsti stiili, meisterlikkuse, materjalikäsitluse, vms unikaalne esindaja teatud piirkonnas (Eestis, maakonnas, asustatud punktis).
10. Tüüpilisus	Ehitis on tüüpiline kunagi levinud ehitise liigi esindaja, mis väärib säilitamist võimalikult originaalkujul järeltulevatele põlvetele
11. Silmapaistvus	Ehitis on stiilpuhtuselt, materjalikäsitluselt ja ehituskvaliteedilt oma aja silmapaistev näide antud piirkonnas
Lisaks arvestatakse:	
1. Tehniline seisukord	Ehitise seisukord (üldiselt hea või rahuldav) võimaldab ajaloolise substantsi jätkuvat säilitamist.
2. Kasutamise või alternatiivse kasutamise võimalus	Ehitised, millel on või on võimalik leida kasutus, mis ei too kaasa olulisi ümberehitusi.

¹⁶⁰ Ehitismälestiseks tunnistamine. <http://www.muinas.ee/muinsuskaitsetegevus/malestised/arhitektuurimalestised>.

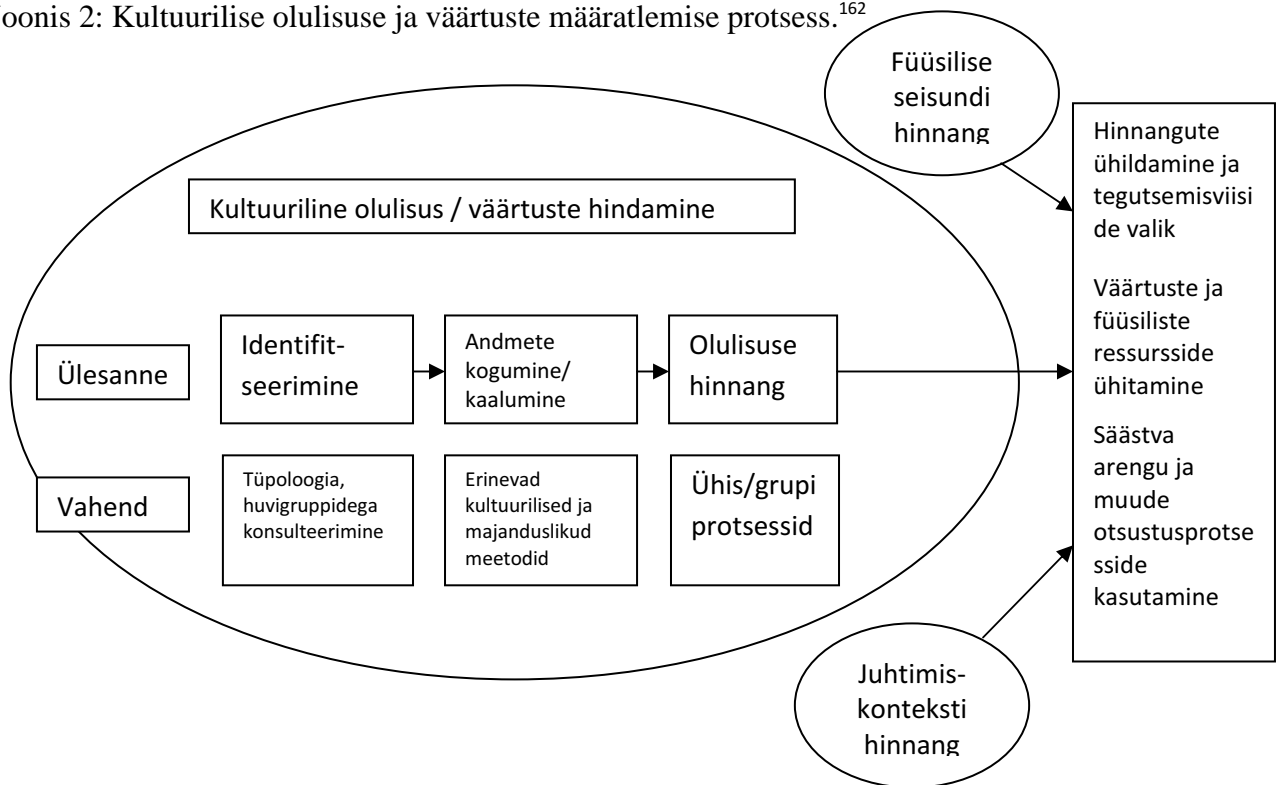

Lisa 2

Joonis 1: Konserveerimise planeerimise protsessi metodoloogia.¹⁶¹

Joonis 2: Kultuurilise olulisuse ja väärtuste määratlemise protsess.¹⁶²

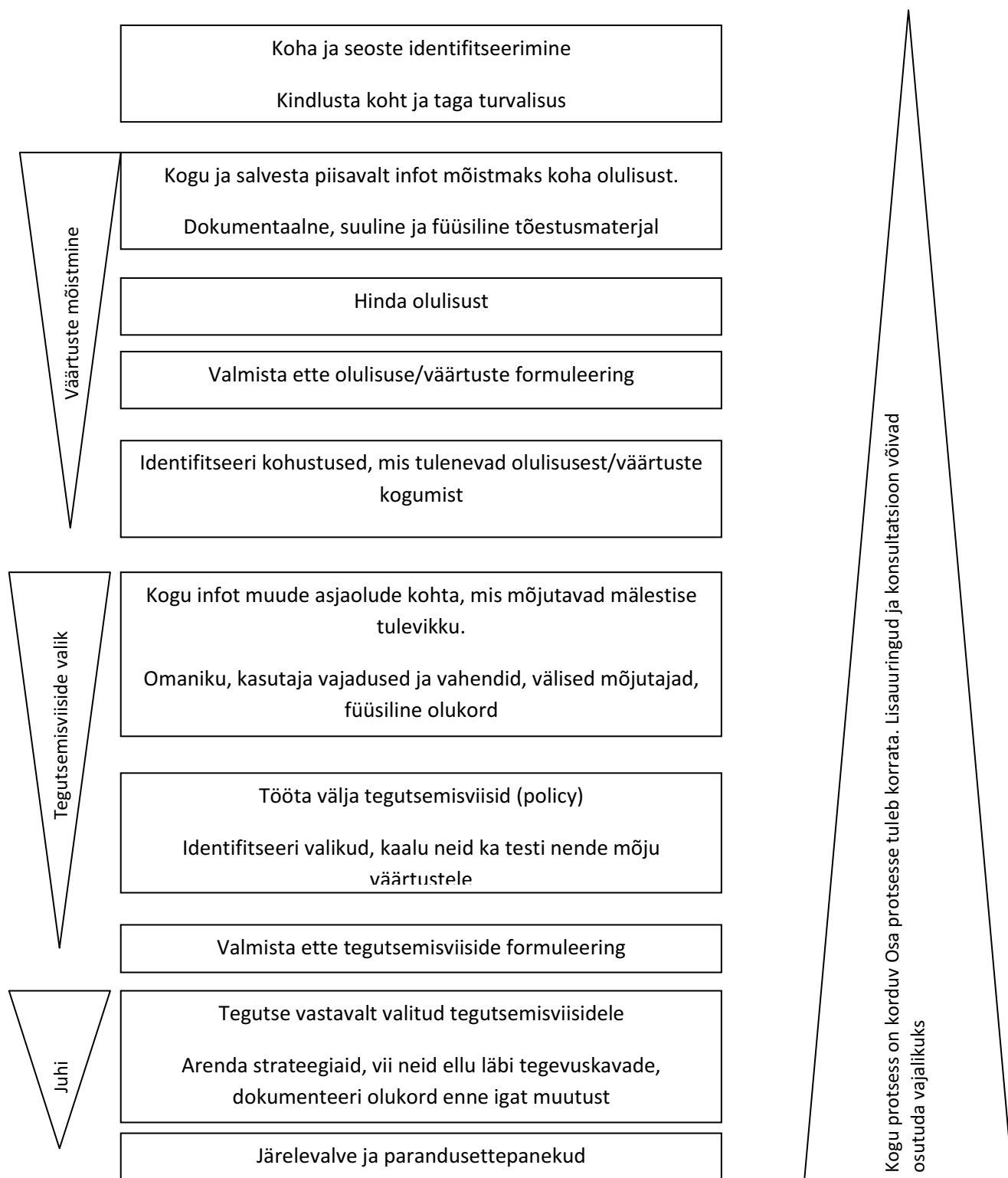
¹⁶¹ R. Mason, Assessing Values in Conservation Planning Methodological Issues and Choices. Assessing Values of Cultural Heritage, lk 6.

¹⁶² Samas, lk 7.

Lisa 3.

Joonis 1: Burra Harta protsess. ¹⁶³

Uuringute, otsuste ja tegevuste järgnevus

¹⁶³ L. Schmidt, Architectural Conservation: an Introduction, lk 150.